

Jelige: *Büntetlen vagy büntelen?*

Az immunitás jogintézménye a nemzetközi közjogban, különös tekintettel az államfők immunitására

Tartalomjegyzék

I. Előszó.....	3
II. Az immunitás tárgykörére vonatkozó jogforrások	4
1. Nemzetközi egyezmények.....	4
2. Nemzetközi szokásjog	5
3. Nemzetközi udvariasság	7
4. Nemzeti szabályozás.....	9
III. A joghatóság és az immunitás fogalmi megközelítése.....	11
1. A joghatóság az immunitás szemszögéből	11
1. 1. Büntető joghatóság	12
1. 2. Büntető és polgári joghatóság.....	13
2. Immunitás	14
2. 1. A büntető joghatóság alóli immunitás és eljárási természete	15
2. 2. A <i>ratione personae</i> és a <i>ratione materiae</i> immunitás	18
IV. Immunitás az univerzális joghatóságot gyakorló nemzeti bíróságok előtt	21
1. Az univerzális joghatóság.....	21
2. Immunitás az univerzális joghatóság alól.....	26
V. Az immunitás helyzete a nemzetközi büntetőeljárásban.....	31
VI. Összegzés	41
Irodalomjegyzék.....	42
Nemzetközi egyezmények.....	45
Jogesetek	46

I. Előszó

A magyar közjogból jól ismert, a mentelmi joghoz hasonló jogintézmény a nemzetközi jogban létező immunitás. Meghatározó különbség a két jogintézmény között, hogy míg a mentelmi jogot az egyes államok belső joga részletekbe menően szabályozza, addig a nemzetközi jogi immunitásra vonatkozó szabályokat korántsem olyan egyszerű megállapítani, eltekintve például a diplomáciai és konzuli kapcsolatokra vonatkozó egyezményektől. Ezért a dolgozatomban arra keresem a választ, hogy az állam tisztviselőinek, különösen az államfőknek biztosított immunitás milyen forrásokból ered, milyen célt szolgál, és milyen módon valósul meg az egyes konkrét jogesetekben.

Az abszolút állami szuverenitás tételéből eredő államfői sérthetetlenség a XXI. századra megdőlni látszik, hisz nyilvánvalóan léteznek olyan körülmények, amelyek alapján az államfőket is terhelheti büntetőjogi felelősség. Egyes számadatok szerint az 1990-es évektől napjainkig mintegy negyvenhárom ország hatvanhét állam- és kormányfője ellen indult eljárás különösen súlyos bűntettekkel kapcsolatban, melyek kilencvenkilenc különálló vádiratban testesültek meg különböző nemzeti és nemzetközi bíróságok előtt. Hozzávetőlegesen az esetek felében született valamilyen ítélet.¹ Ezek a számok bizonyítják a téma aktualitását, hisz a gyakorlatban egyre gyakrabban merül fel a vezető állami tisztviselők felelősségre vonásának kérdése.

Mivel a nemzeti és nemzetközi bíróságok előtti eljárás komoly problémákat, ellene és mellette szóló érveket felvető témakör, ezért dolgozatomban igyekszem pontról pontra bemutatni az immunitás elemeit, alkalmazásának sikeres vagy sikertelen eseteit. Bár az államfői felelősség és immunitás gyakran politikai érdekekkel tarkított jogintézmények, dolgozatomban legfőképp a nemzetközi jogi mibenlétével foglalkozom.

¹ UCHINO, M., *Prosecuting Heads of State: Evolving Questions of Venue – Where, How, and Why?* Hastings Int. and Comp. Law Review, Vol. 34:2 (2011), 345. o.

II. Az immunitás tárgykörére vonatkozó jogforrások

1. Nemzetközi egyezmények

Az 1961. évi bécsi egyezmény a diplomáciai kapcsolatokról, az 1963. évi bécsi egyezmény a konzuli kapcsolatokról, az 1969. évi egyezmény a különleges diplomáciai missziókról, az 1973. évi egyezmény a nemzetközileg védett személyek, köztük a diplomáciai képviselők ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről mind-mind tartalmaznak rendelkezést az állam tisztviselőinek jogállására tekintettel, köztük a külföldi joghatóság alóli immunitásukra.² További egyezmények a nemzetközi szervezetek kiváltságaival és mentességeivel foglalkoznak a részes vagy fogadó állam területén. Példaként említhető az 1964. évi egyezmény az ENSZ kiváltságairól és mentességeiről IV. cikke, mely szerint a tagállamoknak az ENSZ szervei mellett lévő, valamint konferenciákra küldött képviselői mentességet élveznek a letartóztatás alól, valamint a képviselői minőségükben végzett tevékenységükkel kapcsolatban mentesek mindennemű joghatóság alól.³ Az 1949. évi általános megállapodás az Európa Tanács kiváltságairól és mentességeiről IV. része az előzőekhez hasonló módon biztosít mentességet az államokat képviselő személyeknek, többek között a letartóztatás és őrizetbe vétel, továbbá a hivatalos minőségükben tett nyilatkozatok, és minden hivatalos cselekményük tekintetében mindenfajta joghatóság alól.⁴ Az állam tisztviselői közül a konzulok immunitását az államok kétoldalú megállapodásokban is rendezhetik.⁵

A fentiekből láthatjuk, hogy léteznek olyan nemzetközi egyezmények, melyek rendelkeznek az állam tisztviselőinek, képviselőinek immunitásáról, annak ellenére, hogy a kifejezett céljuk nem az immunitás szabályozása. Borghi szerint, számos nemzetközi egyezmény, mely a nemzetközi büntettek visszaszorításával foglalkozik, tartalmaz rendelkezést az állami tisztviselők, így az államfők immunitásának kizárásáról is.⁶ Ezek a nemzetközi bűncselekmények elleni harc céljából született egyezmények, különösen az 1948.

² Előzetes jelentés az állami tisztviselők külföldi büntető joghatóság alóli mentességéről (a továbbiakban: A/CN.4/601) 14. o. para 27-28.

(http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_601.pdf, letöltve: 2011-08-14)

³ Egyezmény az Egyesült Nemzetek kiváltságairól és mentességeiről, 1946. II. 13, IV. cikk (11) bekezdés

⁴ Általános Megállapodás az Európa Tanács kiváltságairól és mentességeiről, 1949. IX. 2., IV. rész, 9. cikk

⁵ A/CN.4/601, 14. o. para 28.

⁶ BORGI, A., *L'immunité des dirigeants politiques en droit international*, Helbling & Lichtenhahn (2003), 66. o.

évi egyezmény a népirtás büntetnének megelőzéséről és megbüntetéséről⁷ és az 1948. évi egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód ellen.⁸

Mivel az államfői immunitás doktrínája nem került lefektetésre egyetlen konkrét nemzetközi szerződésben sem, ezért szükségeszerű a szuverén immunitás és a diplomatáknak nyújtott, korlátozottabb immunitás tartalma között különbséget tenni.⁹ Verhoeven is kijelenti, hogy hiába léteznek a népirtásról és a kínzásról szóló egyezmények, a mai napig nem született olyan szerződés, amely kizárja az immunitásra való hivatkozást a nemzeti bíróságok előtt, a nemzetközi jog alá tartozó bűncselekmények tekintetében. Azt is hozzáteszi, hogy bár megpróbálják megalapozni az ilyen bűncselekmények hatékony visszaszorítását, ellenben nem található bennük olyan hallgatólagos, de egyértelmű kíváncsalom az aláírók részéről, amely az immunitás alkalmazásától való eltérést tartalmazná.¹⁰

2. Nemzetközi szokásjog

A hatályos nemzetközi szerződések az állam tisztviselőinek egy jól körülhatárolt csoportjára tekintettel szabályozzák az immunitás kérdését. Nyilvánvalóan ebbe a körbe tartozik a diplomáciai és a konzuli feladatokat ellátó személyek immunitása, valamint a nemzetközi szervezetekhez delegált képviselők és a különleges missziók tagjainak joghatóság alóli immunitása. Tekintve, hogy ezek az egyezmények explicit módon nem rendelkeznek az államfők immunitásáról, és az immunitás kérdését általánosságában nem rendezik, megállapítható, hogy jelenleg nem létezik egy olyan univerzális nemzetközi egyezmény, amely átfogóan szabályozna minden felmerülő kérdést - a hivatalban lévő és leköszönt - államfők joghatóság alóli immunitása vonatkozásában.¹¹

Fontos megjegyezni, hogy ezen szerződések bizonyos rendelkezései megállapítják, hogy a bennük foglalt szabályok csupán kiegészítik a területen már meglévő nemzetközi

⁷ United Nations, *Treaty Series*, vol. 78, p. 277.

⁸ United Nations, *Treaty Series*, vol. 1465, p. 85.

⁹ CRECQUE O'NEILL, K. C., *A New Customary Law of Head of State Immunity?: Hirohito and Pinochet*, Stanford Journal of Int. Law, vol. 38. (2002), 291. o.

¹⁰ A/CN.4/601, 14. o., para. 29.

¹¹ Ibid. 15. o., para. 30.

Lásd még: SINGERMAN, D. M., *It's Still Good To Be the King: An Argument for Maintaining the Status Quo in Foreign Head of State Immunity*, Emory Int. Law Review (2007), vol. 21. I., 427. o.

HICKEY, CH. E., *The Dictator, Drugs and Diplomacy by Indictment: Head of State Immunity in United States v. Noriega*, Connecticut Journal of Int. Law (Spring/Summer, 1989), vol. 4., 738. o.

jogot. Az 1969. évi egyezmény a különleges missziókról 21. cikke a fent leírtaknak megfelelően így rendelkezik:

„1. A küldő állam államfője, ha különleges missziót vezet, a fogadó államban vagy harmadik államban mindazokat a létesítményeket, kiváltságokat és immunitásokat élvezi, melyeket a nemzetközi jog biztosít a hivatalos látogatáson lévő államfőnek.

2. Ha a kormányfő, a külügyminiszter és más, magas rangú tisztviselő a küldő állam különleges missziójában vesz részt, a fogadó államban vagy harmadik államban megilletik a jelen egyezményben foglalt, valamint a nemzetközi jog által biztosított létesítmények, kiváltságok és immunitások.”¹²

Ezen a területen a nemzetközi szokás alapvető forrása lehet a nemzetközi jognak, ahogy Fox is fogalmaz: „az államfő jogállására és immunitására vonatkozóan a nemzetközi szokásjog állapít meg szabályokat.”¹³

Az immunitás vonatkozásában létező nemzetközi szokásjog bizonyításához a nemzeti bíróságok joggyakorlatát szükséges megvizsgálni, ahogy az a további fejezetekben is meghatározó lesz. Kiindulásképp ki kell emelni a Nemzetközi Bíróság (International Court of Justice, a továbbiakban ICJ) 2002-es, a kongói külügyminiszter immunitásának ügyében hozott ítéletét, melyben a diplomáciai és konzuli kapcsolatokra, valamint a különleges missziókra való tekintettel – amely egyezményekre a felek is hivatkoztak – az alábbiakat állapította meg: „Ezen egyezmények hasznos útmutatást nyújtanak az immunitásra vonatkozóan. Ennek ellenére nem tartalmazznak semmilyen kifejezett leírást a külügyminiszterek által élvezett immunitásokról. Következtetésképpen a nemzetközi szokásjog alapján kell a Bíróságnak határoznia azokról a kérdésekről, melyek a minisztert illető immunitással kapcsolatban felmerültek jelen ügyben.”¹⁴

A francia Semmitőszék a Kadhafi-ügyben megállapította, hogy „a nemzetközi szokásjog kizárja a hivatalban lévő államfők külföldi állam büntetőbíróságai előtti eljárás alá

¹² 1969 UN Convention on Special Mission, 21. cikk

Lásd még: 1975 Convention on the Representation of States in Their Relations with International Organizations of a Universal Character, 50. cikk

¹³ FOX, H., *The Law of State Immunity*, Oxford University Press (New York, 2002), 426. o.

¹⁴ Arrest Warrant-case (Kongó c. Belgium), 2002. II. 14., ICJ Reports 2002, 21. o, para. 52.

vonását, az ezzel ellentétes, érintett feleket kötelező nemzetközi rendelkezés hiányában.”¹⁵ A Kadhafi-üggyel kapcsolatban a francia főtanácsnok megjegyezte, hogy az államfői immunitás elvét általában úgy értékelik, mint a nemzetközi szokásjog egy olyan szabályát, amely szükséges az államok közötti baráti kapcsolat megőrzéséhez.¹⁶

Az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériuma 2005-ben, XVI. Benedek pápa immunitásával kapcsolatban megjegyezte: az államfőket megillető immunitás doktrínáját az Egyesült Államok a nemzetközi szokásjogra való tekintettel alkalmazza.¹⁷

Egy hollandiai bíróság 2005-ben szintén arra az álláspontra jutott, hogy a Hollandiába látogató George W. a nemzetközi szokásjog alapján immunitás illeti a nemzeti eljárás alól, hiába hivatkoznak a kereset betérjesztői a Hágában székelő Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumára (International Criminal Court, a továbbiakban ICC), hisz az USA nem részese ennek a szerződésnek. A bíróság kiemelte, hogy az USA elnöke nem csak azért nem vonható eljárás alá, mert nem alkalmazható a Statútum 27. cikke, és az ICC egyébként sem indított eljárást vele szemben, hanem azért se, mert a nemzetközi szokásjog immunitást biztosít a hivatalban lévő államfőknek.¹⁸

Johnson szerint a legtöbb problémát a nemzetközi bűncselekmények elkövetésével vádolt volt államfők eljárás alá vonása okozza, mivel az ezzel kapcsolatos állami gyakorlat eltérő, és gyakran politikai megfontolásoktól vezérelt.¹⁹ Ezt az állami gyakorlatot és a szokásjogra való hivatkozást a IV. fejezetben igyekszem bővebben bemutatni.

3. Nemzetközi udvariasság

Egy a fentiekől eltérő elmélet szerint a külföldi joghatóság alóli immunitás biztosítása nem a jog, hanem a nemzetközi udvariasság kérdése. A gyakorlatban viszont az állam tisztviselőit megillető immunitás kapcsán kialakuló vitákat a bíróságok úgy értékelik, mint az igazságszolgáltatásban megjelenő jogok és kötelezettségek megsértése körüli vitákat.²⁰ A *Jones v. Ministry of Interior Al-Mamlaka Al-Arabiya AS Saudiya* (Szaúd-Arábiai Királyság)

¹⁵ Cour de cassation, chambre criminelle, 13. III. 2001, 00-87215 (www.legifrance.com, letöltve: 2011-09-28)

¹⁶ Ibid.

Lásd még: Gaddafi, Submissions of the Advocate General, *International Law Reports*, vol. 125., 500. o.

¹⁷ A/CN.4/601, 17. o., para. 34.

Lásd még: CROOK, R., *Contemporary practice of United States relating to international law: US Brief suggests Pope's immunity as a Head of State*, *American Journal of Int. Law*, vol. 100. (2006), 219. o.

¹⁸ *The Hague City Party and ors v Netherlands and ors*, Interlocutory proceedings, KG 05/432; ILDC 849, 2005

¹⁹ JOHNSON, A., *The Extradition Proceedings Against General Augusto Pinochet: Is Justice Being Met Under International Law?*, *Georgia Journal of Int. and Comp. Law*, vol. 29:203 (2001), 210. o.

²⁰ Ibid. 18. o., para 35.

ügyben Lord Hoffmann az alábbiakat fejtette ki: „ahogy Lord Millett mondta a *Holland v. Lampen-Wolfe* ügyben, „az állam joghatóság alóli mentessége [...] a nemzetközi szokásjog teremtménye, és az államok szuverén egyenlőségéből származik. Nem önkorlátozás, melyet az Egyesült Királyság saját bíróságainak joghatósága tekintetében elfogadott. Ez az Egyesült Királyság szuverenitásának érintése nélkül fennálló korlátozás.”²¹ Minekután nem önkorlátozás, úgy nem lehet diszkrecionális hatáskör alapján pihentetni vagy megszakítani az állam joghatóság alóli mentességét. A nemzetközi jog határozza meg, az államok közötti bármilyen diszkrimináció nélkül.”²²

Mindazonáltal, semmi nem akadályozza meg az államokat abban, hogy az állam tisztviselőinek ne csak a nemzetközi jog, de a nemzetközi udvariasság alapján is joghatóság alóli mentességet biztosítsanak.²³ Ezt azt jelenti, hogy az államok kedvezőbb irányba eltérhetnek a szokásjogi normáktól. Verhoeven szavaival: „a kötelezettség [hogy immunitást biztosítson] nem zárja ki, hogy a nemzeti hatóságok a külföldi államfőnek kedvezőbb bánásmódot nyújtsanak, mint amit a nemzetközi jog előír (...)”²⁴

Egy további kérdés is felmerülhet, mégpedig az immunitással bíró tisztviselő családtagjainak, vagy a közvetlen kísérőinek helyzete. Ami ezt a fogalomkört illeti, sokkal szilárdabb az alap, mely szerint a mentességük forrása nem a nemzetközi jog, hanem a nemzetközi udvariasság.²⁵

Végül, létezik egy nézet, mely szerint ha a rangidős tisztviselők külföldre utaznak nem hivatalos minőségben, tehát „magánlátogatáson vesznek részt, és nem inkognitóban utaznak, a fogadó állam köteles különleges védelmet biztosítani nekik; továbbá biztosíthat számukra kiváltságokat és immunitást az udvariasságból kifolyólag, (...); ugyanakkor nincs arra kötelezve, hogy így tegyen”²⁶

²¹ SHAW, M., *Nemzetközi jog*, CompLex Kiadó (Budapest, 2008), 567. o.

²² *Jones v. Ministry of Interior Al-Mamlaka Al-Arabiya AS Saudiya* (Szaúd-Arábiai Királyság); Lordok Háza, Fellebbviteli Bizottság, 2006. VI. 14, („Jones No. 2”), para. 101.
(<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldjudgmt/jd060614/jones-4.htm>, letöltve: 2011-09-28)

²³ A/CN.4/601, 19. o., para. 37.

²⁴ VERHOEVEN, J., *Les immunités de jurisdiction et d'exécution. Rapport provisoire (2000)*, Yearbook of the Institute of International Law, vol. 69. (2000-2001), 509. o.

²⁵ A/CN.4/601, 19. o., para. 37.

²⁶ CASSESE, A., *International Law*, Oxford University Press (2001), 96. o.

4. Nemzeti szabályozás

A külföldi állam tisztviselői immunitásának kérdése az egyes államok jogalkotásának hatálya alá tartozhat, ami az államfőket is érintheti. Példának okáért az Egyesült Királyságban az 1978-as *State Immunity Act* 15. cikke így rendelkezik:

„(1) Az immunitások és a kiváltságok, melyeket e törvény jelen része biztosít, érvényesek minden külföldi vagy nemzetközösségi államra, amely nem az Egyesült Királyság része; és ami az államra vonatkozik, az vonatkozik továbbá:

- (a) az uralkodójára vagy más államfőjére, hivatalos minőségében
- (b) az állam kormányára; és
- (c) a kormány bármelyik minisztériumára,

de semmilyen más entitásra (a továbbiakban „külön entitás”), amely elkülönül az állam kormányának végrehajtó szerveitől (...)”²⁷

A törvény folytatása szerint a külföldi államfő hivatalos minőségében eljárva ugyanolyan immunitást élvez, mint egy diplomáciai misszió vezetője. A 20. cikk pedig hivatkozást tartalmaz a *Diplomatic Privileges Act of 1964*-re, és alkalmazni rendeli az állam uralkodójára vagy államfőjére, annak családtagjaira és magánkíséretére, „ugyanúgy, ahogy a diplomáciai misszió vezetőjére.”²⁸ Hasonló törvényeket fogadtak el például Dél-Afrikában, Pakisztánban, Kanadában és Ausztráliában. Az ausztrál *Foreign States Immunities Act* a diplomatáknak biztosított kiváltságokat és immunitásokat terjeszti ki a külföldi államfőkre és házastársaikra, hasonlóan az angol szabályozáshoz.²⁹ Ezen törvények gyakorlati haszna az, hogy az adott államban indult eljárásban megkönnyíti az immunitásra való hivatkozást, hisz jogrendjük részévé teszik a nemzetközi szokásjogi normákat.

Az univerzális joghatóság intézményével kapcsolatban, az egyes államok jogrendszerében olyan rendelkezések tűntek fel, melyek elutasítják a külföldi tisztviselő immunitását, így felettük az adott állam egyetemes büntető joghatóságot gyakorolhat. Példaként említhető az az 1993-as belga törvény, amely az 1949. évi genfi egyezmények súlyos megsértését rendelte büntetni, és amelyet 1999-ben egy olyan rendelkezéssel

²⁷ *State Immunity Act 1978*, 14. cikk, Egyesült Királyság (<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1978/33>, letöltve: 2011-09-28)

²⁸ Ibid. 20. cikk

²⁹ A/CN.4/601, 20. o., para. 38.

módosítottak, mely megakadályozta az immunitásra való hivatkozást, mint a védelem eszközét a büntetőeljárásban. A törvény releváns rendelkezései szerint „az egyén hivatalos minőségéhez fűződő immunitás nem képezi e törvény alkalmazhatóságának akadályát.”³⁰ Ez a módosítás tette lehetővé a bűnvádi eljárás megindítását a Kongói Demokratikus Köztársaság külügyminisztere ellen. Mindazonáltal, az *Arrest Warrant*-ügyben hozott ítélet kihirdetése után, 2003-ban a törvényt úgy módosították, hogy az immunitást annyiban lehet mellőzni, amennyiben azt a nemzetközi jog megengedi.³¹ Így a külföldi tisztviselők immunitásának terjedelme a belga jog szerinti, háborús bűntettek miatti büntetőeljárásban, lényegében a nemzetközi jog által vált meghatározottá.³² Az univerzális joghatóság implementálása, és az immunitás ezzel kapcsolatos értelmezése számos problémát okozott a külföldi államfők ellen indult eljárásokban. A téma bővebb kifejtését a IV. fejezet tartalmazza.

A nemzeti bíróságok vagy más, nemzeti bűnüldöző szervek mérlegelése, hogy a nemzetközi vagy nemzeti jog játszik-e meghatározó szerepet az állami tisztviselő immunitásának kérdésében, elsősorban attól függ, hogy milyen helyet foglal el a nemzetközi jog az érintett állam jogrendszerében, valamint annak jogi kultúrájától, hagyományaitól. Nyilvánvaló, hogy ha az államnak létezik egy az immunitást biztosító belső jogszabálya, akkor az alapján járhat el, ha pedig ilyen nem létezik, akkor – optimális esetben – a nemzetközi jogra hagyatkozik.

³⁰ 1999. II. 10-i módosítás a nemzetközi jog súlyos megsértésének büntethetőségéről, 5. cikk 3.§, (<http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b5934.html>, letöltve: 2011-09-28)

³¹ SMIS, S., VAN DER BORGHT, K., *Belgian Law concerning The Punishment of Grave Breaches of International Humanitarian Law: A Contested Law with Uncontested Objectives* (VII. 2003), (<http://www.asil.org/insigh112.cfm>, letöltve: 2011-09-28)

³² A/CN.4/601, 21. o., para. 39.

III. A joghatóság és az immunitás fogalmi megközelítése

1. A joghatóság az immunitás szemszögéből

Az *Arrest Warrant*-üggyel kapcsolatban született csatolt különvéleményeikben Higgins, Kooijmans és Buergenthal bírók kifejtették, hogy az „immunitás” a „joghatóság alóli immunitás” rövidített kifejezése.³³ Bröhmer szerint azonban a joghatóság megelőzi az immunitást: ha nincs ítélkezési eljárás, akkor nincs értelme felhívni vagy figyelembe venni a joghatóság alóli immunitást.³⁴ Az *Arrest Warrant*-ügy ítéletében az ICJ megállapította,³⁵ valamint G. Guillaume elnöklő bíró is megerősítette,³⁶ hogy egy bíróság joghatóságának kérdése megelőzi a bíróság elé citált személy immunitásának eldöntését.

A joghatóság a hatalmi ágak intézkedései révén gyakorolható, így hagyományosan megkülönböztetünk törvényhozói, végrehajtói és bírósági joghatóságot. A végrehajtói és bírósági joghatóságnak közös jellemzője, hogy mindkettő alkalmazza, és végrehajtja a törvényhozó joghatóság által megalkotott jogszabályokat.³⁷

Az államok és tulajdonuk immunitásáról és joghatóság alóli mentességéről szóló második jelentésében Sucharitkul meghatározta a joghatóság fogalmát: a „joghatóság” a területi állam képessége vagy hatalma arra nézve, hogy jogi eljárást folytasson, vitás kérdéseket rendezzen, vagy peres ügyeket elbíráljon, valamint a hatásköre az igazságszolgáltatásra.³⁸ A jelentésben értelmező rendelkezésekkel pontosítja a fogalmakat, és ekként határozza meg a joghatóság fogalmát a 3. cikk (b) pontjában:

„1. A jelen cikkek értelmében, hacsak másképp nem határoz, (...)

(b) a „joghatóság” fogalma, magába foglalja:

(i) az ítélkezési hatalmat,

(ii) jogi és ténybeli kérdések eldöntésére való jogosultságot,

³³ *Joint separate opinion of Judges Higgins, Kooijmans and Buergenthal to the Judgment of 11. April 2000 (Kongói Demokratikus Köztársaság v. Belgium)*, www.icj-cij.org, 64. oldal, para 3.

³⁴ BRÖHMER, J., *State Immunity and the Violations of Human Rights*, Kluwer Law Int. (1997), 34. o. Lásd még: TONER, P. J., *Competing concepts of immunity: revolution of the Head of State immunity defense*, Penn State Law Review, vol. 108. (2004), 903. o.

³⁵ *Arrest Warrant-case*, i.m. 20. o., para. 46.

³⁶ *Ibid.*, 36. o., para 1.

³⁷ A/CN.4/601, 24. o., para. 45.

³⁸ *Yearbook of the International Law Commission*, 1980, vol. II (Part One), 206. o. (2. cikk, para. 15, (g) pont)

(iii) az igazságszolgáltatási, és a bírósági eljárás minden szakaszában a megfelelő intézkedések meghozatalára való hatáskört,

(iv) egyéb igazgatási és végrehajtói hatásköröket, amiket általában gyakorol a területi állam bírósága, közigazgatása és rendőri szerve.”³⁹

Két következtetést vonhatunk le a fenti fogalomból és értelmező rendelkezésből. Először is, a megfogalmazás alapján a rapporteur elképzelése szerint az immunitás szemszögéből a törvényhozási joghatóság nem tartozik a „joghatóság” fogalmi körébe. Másodszor pedig, a cikkek célja, hogy a joghatóság koncepciója lefedje az eljárási intézkedések teljes spektrumát.⁴⁰

1. 1. Büntető joghatóság

A büntető joghatóság olyan jogszabályok elfogadását és végrehajtását foglalja magába, melyek bizonyos cselekményeket kriminalizálnak és megállapítják az egyén felelősségét az elkövetésükért, valamint a kormányzat azon tevékenységét, mely során ilyen jogszabályoknak érvényt szerezzenek. Az egyes államok jogrendje határozza meg, hogy melyik kormányzati vagy bírói szervezet vonható be a büntető joghatóság gyakorlásába.⁴¹

A büntető joghatóság általában területi, de extraterritoriális (területen kívüli) is lehet. Egy adott állam, bizonyos esetekben, a büntető joghatóságát kiterjesztheti a határain túlra: olyan cselekmény tekintetében, (a) amely a büntetőjoga alapján büntetendő, és az állampolgára külföldön követte azt el; (b) amely a büntetőjoga alapján büntetendő, és károkozás éri az állampolgárát; (c) amely büntetőjoga alapján büntetendő, és az államnak okoz kárt; (d) amit külföldön követnek el, és a nemzetközi jog alapján bűncselekmény. Az (a) eset az „aktív személyiségre” utal, amely az extraterritoriális joghatóság egyik alapelve, a (b) eset pedig a „passzív személyiség” elvére (ezt a két esetet időnként egy esetkörként fogják fel és úgy utalnak rá, mint a „személyi joghatóságra”). A (c) eset a „védelmi” elvre utal, a (d) eset pedig az „univerzalitás” elvére.⁴²

A tisztviselők immunitásának kérdése akkor merülhet fel, ha a külföldi állam a területi joghatóságát gyakorolja, vagy pedig a passzív személyiség, a védelmi elv és az univerzalitás

³⁹ Ibid. 211. o.

⁴⁰ A/CN.4/601, 24. o., para. 47.

⁴¹ Ibid. para. 48.

⁴² A/CN.4/601, 25. o., para. 49.

elvének megvalósulása során. Az immunitás kérdése akkor is felmerülhet, ha egy személy ügyében több állam is gyakorolni akarja a joghatóságát.⁴³

1. 2. Büntető és polgári joghatóság

Szemben a polgári joghatósággal és eljárással, a büntető joghatóság gyakorlása és a büntetőeljárás jóval korábban megindulhat, minthogy sor kerülne a konkrét tárgyalási szakaszra. A büntetőeljárás tartalmaz egy lényeges tárgyalás-előtti szakaszt, hiszen a bűnvádi eljárás intézkedései a bűnüldöző hatósághoz beérkező feljelentés, vagy hivatalból való nyomozás megkezdése után történnek meg, még mielőtt az ügy a bírósághoz kerül és tárgyalásra kerül sor. Ennek megfelelően az immunitás kérdései már a nyomozási szakaszban (bizonyítékgyűjtés, tanúkihallgatás, stb.) felmerülhetnek.⁴⁴

Míg a polgári joghatóság alanya, *Az államok és tulajdonuk joghatóság alóli mentességéről szóló egyezmény* alapján, a magánszemély és az állam is lehet,⁴⁵ addig a büntető joghatóságot csakis egyének felett lehet gyakorolni. Lord Bingham megfogalmazásában: „az államnak nincs büntetőjogi felelőssége a nemzetközi és az angol jogban, és így nem lehet közvetlenül büntetőeljárás alá vonni.”⁴⁶ Fontos kiemelni a „közvetlenül” fordulatot: az állam tisztviselője feletti büntető joghatóság gyakorlása közvetve hatással van az államára. Ez különösen fontos egy olyan büntetőeljárásban, ami államfő, kormányfő, külügyminiszter, vagy más kormánytag ellen folyik, aki a nemzetközi viszonyokban képviseli az államát, és az állam nevében jelentős funkciókat lát el.⁴⁷

Ahogy az Egyesült Királyság Fellebbviteli Bírósága egy 2004-ben született ítéletében kifejtette: „egy kínzással vádolt személy elleni büntetőeljárást a külföldi állam közvetett vádolásának is lehet vélni. Nem könnyű belátni, hogy egy állítólag kínvallató személy elleni polgári eljárásra miért kell úgy tekinteni, mint egy nagymértékű beavatkozásra, vagy a külföldi állam belügyeibe való beavatkozás nemkívánatos formájára.”⁴⁸

Valószínűsíthető, hogy a külföldi tisztviselő ellen folytatott nyomozás során a vádlottól olyan információkhoz juthat az állam, ami a külföldi állam szuverenitásához és biztonságához

⁴³ Ibid. para. 50.

⁴⁴ Ibid. para. 51.

⁴⁵ *United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, 2004*

(http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf, letöltve: 2011-09-28)

⁴⁶ „Jones No. 2”, i.m. para. 31.

⁴⁷ A/CN.4/601, 26. o., para. 53.

⁴⁸ *Jones v. Ministry Interior Al-Mamlaka Al-Arabiya AS Saudiya* (Szaúd-Arábiai Királyság), Fellebbviteli Bíróság, 2004. X. 28, („Jones No. 1”), [2004] EWCA Civ. 1394, para. 75.

kötődik. Eszerint, bár jogilag a vádeljárásban a természetes személy az érintett, lényegében a szuverén előjogokat az egyik állam a másik vonatkozásában gyakorolja, mely külföldi állam is érintett lesz saját szuverén érdekeiben. A büntető joghatóság gyakorlásával e szuverén érdekek nagyobb fokban lesznek érintettek, mint a polgári joghatóság gyakorlása során.⁴⁹ Ahogy a svájci Szövetségi Bíróság ítéletében kimondta: „összhangban a nemzetközi jog alapelveivel, a nemzeti büntető igazságszolgáltatási rendszernek kerülnie kell az államok belügyeibe való beavatkozást.”⁵⁰

Bizonyos helyzetben a büntető és a polgári joghatóság elkülönítése gondot okozhat. Egyes jogrendszerekben polgári eljárás kezdeményezhető a büntetőeljárás keretében is. Például a magyar⁵¹ és az orosz⁵² büntetőeljárásról szóló törvény is tartalmaz rendelkezést arra nézve, hogy polgári jogi igény érvényesíthető a büntetőügyben eljáró bíróság előtt.

2. Immunitás

Minden állam jogosult a saját területén tartózkodó egyének felett joghatóságot gyakorolni, beleértve a büntető joghatóságot is, hacsak az egyén nem élvez az adott ügyben immunitást.⁵³ Az immunitás fogalmára nem találunk konkrét definíciót az univerzális nemzetközi egyezményekben, annak ellenére, hogy gyakran alkalmazzák e kifejezést. Általában úgy értelmezik, mint az igazságszolgáltatás egyfajta akadályát, illetve korlátját.⁵⁴

Sucharitkul a következő fogalmat ajánlotta az „immunitásra” és a „joghatóság alóli immunitásra”: (a) az immunitás az a kiváltság, ami mentességet vagy engedelmetlenséget biztosít az illetékes állami hatóságok joghatóságának gyakorlása alól vagy ellen, illetve felfüggeszti azt; (b) a joghatóság alóli immunitás mentességet jelent az állam bírói vagy közigazgatási hatósági joghatósága alól.⁵⁵

A jogviszonyokban az egyént megillető jogokkal összhangban van egy másik egyén, vagy egyének egy csoportjának a kötelezettsége. Ebben az értelemben az immunitás sem

⁴⁹ A/CN.4/601, 27. o., para. 53.

⁵⁰ *Evgeny Adamov v. Bundesamt für Justiz*, (Schweizerisches Bundesgericht) 2005. XII. 22., 1A.288/2005 /gij, para. 3.4.3

⁵¹ 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról; 54. §, 218. § (3) bek., 284. § (2) bek. b) pont

⁵² A/CN.4/601, 27. o., para. 54., 116. lábjegyzet

⁵³ *Draft Declaration of Right and Duties of State*, 1949, 2. cikk

(http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/2_1_1949.pdf, letöltve: 2011-09-29)

⁵⁴ A/CN.4/601, 28. o., para. 56.

⁵⁵ *Yearbook of the International Law Commission*, 1980, vol. II (Part One), A/CN.4/331 and Add. 1, 206. o., para. 33.

kivétel. Az államnak egyszerre lesz joga és kötelezettsége nem gyakorolni joghatóságát az immunitással bíró személy felett.⁵⁶

Az immunitás és a joghatóság közötti összefüggés ellenére az immunitás létezését a joghatóság kérdésére tekintet nélkül kellene vizsgálni. Ahogy az *Arrest Warrant-ügyben* hozott ítéletben olvashatjuk: „a nemzeti bíróságok joghatóságát rendező szabályokat gondosan el kell választani azoktól, melyek a joghatóság alóli immunitást rendezik (...). Így, noha a bizonyos súlyos bűntettek megelőzéséről és megbüntetéséről szóló nemzetközi egyezmény kötelezettséget ró az államra az eljárással és a kiadatással kapcsolatban, ezáltal a büntető joghatóság kiterjesztését követelve meg, az ilyen kiterjeszkedés nem lehet hatással a nemzetközi szokásjog által biztosított immunitásokra (...). Ezek akkor is szembeszegezhetők lesznek a külföldi állam bíróságaival, ha e bíróságok az egyezményből eredő joghatóságukat gyakorolják.”⁵⁷

A fenti ítélethez csatolt különvéleményünkben Higgins, Kooijmans és Buergenthal bírák megjegyezték, hogy az „immunitás” és „joghatóság” elválaszthatatlanul összekapcsolódtak, és az, hogy az egyénnek valamilyen alapon immunitása volt, nem csak az ő státuszától függött, hanem a joghatóság típusától és attól, hogy az állami hatóságok milyen alapon törekedtek az érvényesítésére. „Azzal, hogy a Bíróság eltekintett a joghatóság kérdése mellett, azt a benyomást keltette, hogy az „immunitás” egy egyedülálló tárgya a nemzetközi jognak. Nem az.”⁵⁸ Hozzá tették, hogy „az immunitás felvetése fogalmilag függ egy előzetesen meglévő joghatóságtól.”⁵⁹

2. 1. A büntető joghatóság alóli immunitás és eljárási természete

A joghatóság alóli immunitás nem emeli ki az azt élvező egyént az állam jogalkotói joghatósága alól. A Sucharitkul által javasolt fogalom is csak a bírói és a végrehajtói joghatóság alóli immunitást takarja. Az okfejtése szerint „a mérlegelés alatt álló immunitások főleg a joghatóság, valamint a helyi hatáskörök gyakorlása alól jelentenek mentességet, és nem az anyagi jog, vagy az alapvető jogi rendelkezések alól. Ezek immunitást jelentenek az eljárási jogszabályok, helyesebben a bírósági eljárás vagy a per, de nem a helyi törvények

⁵⁶ A/CN.4/601, 28-29. o., para. 58.

Lásd még: SINCLAIR, I., *The law of sovereign immunity: recent developments*, Recueil des Cours, vol. 167. (1980-II), 199. o.

⁵⁷ *Arrest Warrant-case*, i.m. 24-25. o., para. 59.

⁵⁸ *Joint separate opinion of Judges Higgins, Kooijmans and Buergenthal*, i.m. 64. o., para. 3.

⁵⁹ *Ibid.* para. 4.

alól.”⁶⁰ Így, az immunitást élvező személy nem mentesül a joghatósággal rendelkező állam által létrehozott jogrend, az állam területén alkalmazandó jogszabályok alól.⁶¹ Ugyanakkor, a joghatósággal rendelkező állam nem garantálhatja, hogy az ő jogát kell majd alkalmazni az immunitást élvező személy tekintetében. Az, aki az immunitást élvezi, elkerüli azon állam jogszabályainak végrehajtási folyamatait, amelynek joghatása révén az immunitása fennáll, de nem kerül ki az állam jogrendje alól. Ez a nézet széles körben támogatott,⁶² és Shaw is hasonlóképpen fogalmaz: „a joghatóság alóli mentesség tehát nem jelent a területi állam jogrendje alóli kivételt.”⁶³

A diplomáciai⁶⁴ és konzuli⁶⁵ kapcsolatokról, valamint a különleges diplomáciai missziókról⁶⁶ szóló egyezmények mellett, hogy a személyek egy bizonyos csoportjának immunitást nyújtanak a fogadó állam joghatósága alól, egyidejűleg kötelezettséget rónak ezekre a személyekre, hogy a fogadó állam jogszabályait tartsák tiszteletben. A Nemzetközi Jogi Intézet 2001-ben hozott, az *Államfők és kormányok joghatóság és végrehajtás alóli immunitása a nemzetközi jogban* elnevezésű határozatának preambuluma szintén megemlíti, hogy „az államfőnek és kormányfőnek biztosított immunitás semmilyen módon nem foglalja magába azt, hogy az említettek nem kötelesek tiszteletben tartani a fórum területén hatályban lévő jogszabályokat.”⁶⁷

A büntető joghatóság alól immunitást élvező személyek nem mentesülnek azon anyagi jogi szabályok alól, melyek egy cselekményt kriminalizálnak és büntetést állapítanak meg. Ez az immunitás csak a büntetőeljárástól és a büntetőeljárás intézkedésektől nyújt védelmet az egyénnek. Ennek megfelelően az immunitást élvező személy alapvetően nem mentesül a büntetőjogi felelősség alól; egyszerűen arról van szó, hogy a felelősségét így sokkal nehezebb megállapítani.⁶⁸ Ahogy az ICJ kihangsúlyozta az *Arrest Warrant-ügyben* született ítéletében: „a joghatóság alóli immunitást élvező, hivatalban lévő külügyminiszterek mentessége nem

⁶⁰ SUCHARITKUL, S., *Immunities of foreign States before national authorities*, Recueil des Cours, vol. 149. (1976-I), p. 96

⁶¹ STEINBERGER, H., *State Immunity*, in: Encyclopedia of public int. law, vol. 4. (2000), 616. o.

⁶² Lásd még:

PARRY and GRANT, *Encyclopedic Dictionary of International Law* (New York, 1986), 165. o.

TOMONORI, M., „*The individual as beneficiary of State immunity: problems of the attribution of ultra vires conduct*”, Denver Journal of Int. Law and Policy, vol. 29. (Summer/Fall, 2001), 261-274. o.

⁶³ SHAW, M., i.m. 623. o.

⁶⁴ 1961. évi bécsi egyezmény a diplomáciai kapcsolatokról, 41. cikk

⁶⁵ 1963. évi bécsi egyezmény a konzuli kapcsolatokról, 55. cikk

⁶⁶ 1969. évi egyezmény a különleges diplomáciai missziókról, 47. cikk

⁶⁷ *Yearbook of the Institute of International Law*, vol. 69 (2000-2001), J. Verhoeven, 680-692. o. (http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/2001_van_02_en.PDF, letöltve: 2011-09-29)

⁶⁸ Ibid. para. 66.

jelenti azt, hogy az általuk esetlegesen elkövetett minden bűntett alól büntetlenséget is élveznek (...). A büntető joghatóság alóli immunitás és az egyéni büntetőjogi felelősség két különálló fogalom. Míg a joghatósági immunitás eljárásjogi természetű, addig a büntetőjogi felelősség anyagi jogi kérdés. A joghatóság alóli immunitás talán megfelelő gátja lehet az eljárásnak bizonyos ideig, vagy bizonyos jogsértésig; de nem mentheti fel azt a személyt, akit a büntetőjogi felelősség terhel.”⁶⁹ A büntetőjogi felelősség megállapításának számos módja lehet. A fogadó állam kiutasíthatja, a küldő állam visszahívhatja a tisztviselőjét, és az államába visszatért és eljárás alá vont tisztviselő már nem élvez nemzetközi jogi immunitást. Adott esetben a küldő állam dönthet úgy, hogy tisztviselője immunitását felfüggeszti, így a fogadó államban is megnyílik az út a felelősségre vonás előtt. Ugyanígy felelősségre vonható lesz az a tisztviselő, akinek megszűnik a hivatalos pozíciója, vagy akit „bizonyos nemzetközi büntető törvényszékek” előtt kívánnak felelősségre vonni.⁷⁰

Az immunitás kérdése már a büntetőeljárás korai szakaszában felmerülhet, még mielőtt az ügy érdemi elbírálás végett a bíróság elé kerülne. Például, az *Egyes francia büntetőeljárásokat érintő ügyben* (Kongói Köztársaság v. Franciaország), Kongó az ICJ előtt vitatta (utalva többek között az államfő immunitására a külföldi állam büntető joghatósága alól) a kongói tisztviselők, köztük az államfő, ellen hozott egyes büntetőeljárási intézkedések jogszerűségét, amit a francia hatóságok hoztak az előzetes vizsgálati szakaszban és a büntetőeljárásban, olyan bűntettekkel kapcsolatban, melyeket vélhetően Kongóban követtek el.⁷¹

Hasonlóan, Franciaország által dzsibuti tisztviselők, köztük az államfő ellen hozott intézkedések jogszerűsége volt vitatott az ICJ előtt a *Kölcsönös bűnügyi jogsegély bizonyos kérdései*-ügyben (Dzsibuti v. Franciaország).⁷² Az ügyben a Bíróság kimondta, hogy Franciaország nem sértette meg a Dzsibuti államfőjének joghatóság alóli immunitását, mivel a neki címzett idézés nem bírt olyan kötelező erővel, mint a „nem védett” személyek részére kézbesített idézések általában. Mivel az államfőnek jogot biztosítottak arra, hogy az idézésnek jogszerűen ellent mondjon, és ne jelenjen meg a meghallgatáson, a francia intézkedés nem csorbította az immunitáshoz való jogát.⁷³

⁶⁹ *Arrest Warrant-case*, i.m. 25. o., para. 60

⁷⁰ *Ibid.* para. 61.

⁷¹ *Certain Criminal Proceedings in France* (Kongói Köztársaság v. Franciaország), www.icj-cij.org, (az eljárást 2010. XI. 17-én a Bíróság, a Kongói Köztársaság kérelmére megszüntette)

⁷² *Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters* (Dzsibuti v. Franciaország), 2008. VI. 4, www.icj-cij.org

⁷³ *Ibid.* para. 171.

Mielőtt a nemzeti bíróság megkezdené egy büntetőügy tárgyalását, az immunitás kérdését előzetes kérdésnek tekinti az érdemi döntéshozatal előtt. Ahogy Shaw is írja: „a szuverén immunitás kérdése eljárásjogi, és mint olyan, előzetes kérdésnek kell tekinteni.”⁷⁴ Ezt erősítette meg az ICJ a *Nézetkülönbség a bírósági eljárások alóli mentesség tárgyában adott tanácsadó véleményében*, miszerint a nemzeti hatóságoknak figyelembe kell venniük az igazságszolgáltatás folyamata alóli mentességet, „mint egy előzetes kérdést, amiről haladéktalanul döntení kell *in limine litis*.”⁷⁵

2. 2. A *ratione personae* és a *ratione materiae* immunitás

Az állami tisztviselők immunitásának általában két fajtáját különböztetik meg: a *ratione personae* és *ratione materiae* immunitást. A *ratione personae* immunitás, vagy személyes immunitás a tisztviselői státuszából, a kormányzatban betöltött posztjából, és a tőle elvárt állami funkciók ellátásából ered. A külföldi büntető joghatóság alóli immunitásnak ezt a fajtáját azok a tisztviselők élvezik, akik rangidős vagy magas szintű kormányzati tisztséget töltenek be, valamint akiket diplomáciai küldötként bíztak meg (összhangban a nemzetközi szokásjoggal és az 1961. évi bécsi egyezményel). A *ratione personae* az immunitás legrégebbi formája. Megillette, és a mai napig megilleti az államfőket is. Az államfőre úgy tekintettek, mint a szuverenitás letéteményesére, és az állam megszemélyesítőjeként azonosították. Ez volt az államfők abszolút immunitásának forrása, mely kiterjed az államra is.⁷⁶ Idővel az államot és az államfőt illető immunitásra úgy kezdtek el tekinteni, mint amit külön kell kezelni, de az államfők *ratione personae* immunitása a mai napig általánosan elismert.⁷⁷

A *ratione personae* immunitás által nyújtott védelem kiterjed az állam tisztviselőjének mind hivatalos minőségében, mind magánszemélyként végrehajtott cselekedeteire. Mivel a kormányzat szolgálatában betöltött posztjához kötődik, ezért ideiglenes jellegű, és akkor lesz hatása, amikor a tisztviselő elfoglalja a helyét, és megszűnik, amikor azt elhagyja.⁷⁸ Hasonlóan a diplomatákat megillető *ratione personae* immunitáshoz, a jelenlegi állami

⁷⁴ SHAW, M., i.m. 567. o.

⁷⁵ *Difference relating to immunity from legal process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights*, tanácsadó vélemény 1999. IV. 20., ICJ Reports (1999), para. 67.

⁷⁶ SINGERMAN, i.m. 427. o.

Lásd még: HICKEY, i.m. 732. o.

⁷⁷ A/CN.4/601, 37. o., para. 78.

Lásd még: SINGERMAN, i.m. 427. o.; CRECQUE O'NEILL, i.m. 289-293. o.

⁷⁸ Ibid. 38. o., para. 79.

gyakorlat azt mutatja, hogy a hivatalban lévő államfőket megillető *ratione personae* immunitás lényegében abszolút jellegű, és a létét a funkcionális szükségszerűség tézise indokolja.⁷⁹

Az állami tisztviselők *ratione materiae* immunitást élveznek a betöltött posztjuk szintjétől függetlenül, annak alapján, hogy hivatalos állami funkciót látnak el, így gyakran nevezik ezt funkcionális immunitásnak is. Ez a fajta mentesség csak a hivatalos minőségükben kifejtett cselekményeikre terjed ki, vagyis az állami feladatok teljesítésére, és nem terjed ki a magánszemélyként kifejtett tevékenységre. Amikor a tisztviselő elhagyja a kormányzati szolgálatot, akkor továbbra is élvezni fogja a *ratione materiae* immunitást azon tevékenysége vonatkozásában, amit hivatalos minőségében végzett.⁸⁰

Singerman szerint, miközben az államfők *ratione personae* immunitása szükséges doktrína, addig a *ratione materiae* immunitás jelentősége csökken, főként az emberi jogokat és a *jus cogens*-t sértő tevékenységre tekintettel.⁸¹ A *ratione materiae*-t hagyományosan azon elképzelés alapozza meg, hogy egy szuverén hivatalos tevékenysége felett nem ítélezhet egy külföldi állam. Mivel a modern kormányzatok üzleti törekvései egyre nagyobbak, így tevékenységük tetemes része nem kormányzati jellegű, és ezekben az esetekben a külföldi szuverén immunitása nem szolgálhat meggyőző indokként. Hasonlóképpen, a külföldi államfő *ratione materiae* immunitásának logikáját ássa alá az, hogy ha a kormányzat „ügynökeként” olyan tevékenységben vesz részt, amely a közérdekű és jogos aktusok határain kívül esnek.⁸²

Nincs olyan nagy jelentősége a különbségtételnek a magas rangú, kormányzati tisztviselők esetén. Az államfők, kormányfők, külügyminiszterek, és más, magas rangú tisztviselők *ratione personae* immunitása lényegében magába foglalja a *ratione materiae* immunitást. Ezt fejezi ki az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága által elkészített, *Az államok és tulajdonuk joghatóság alóli mentessége* című tervezethez fűzött kommentár is: „Eltekintve a képviselők tevékenységét vagy hivatalos feladatait érintő *ratione materiae* immunitástól, az uralkodók és a nagykövetek jogosultak, bizonyos mértékig saját jogon, a *ratione personae* immunitásra, személyük és személyes tevékenységük tekintetében, függetlenül a hivatalos feladataiktól.”⁸³ Több szerző úgy érvel, hogy a *ratione materiae* immunitás nem

⁷⁹ SINGERMAN, i.m. 428. o.

⁸⁰ A/CN.4/601, 37. o., para. 80.

⁸¹ SINGERMAN, i.m. 428. o.

⁸² Ibid. 429. o.

⁸³ *Yearbook of the International Law Commission 1991*, vol. II., 18. o.

alkalmazható, ha a kérdéses magatartás az engedélyezett állami aktusok határain kívül esik, még akkor sem, ha a magatartást a köz szolgálata motiválta.⁸⁴

Az ICJ az *Arrest Warrant-ügyben* nem kategorizálta az immunitást. A Bíróság arról döntött, hogy a külügyminiszter a külföldi joghatóság alól az alapján élvez mentességet, hogy cselekményeit a hivatali idejében, vagy azon kívül követte-e el, illetve hogy hivatali minőségben vagy magánszemélyként.⁸⁵ Nem tartalmazzák ezt a különbségtételt a diplomáciai és a konzuli kapcsolatokról szóló egyezmények, és a különleges missziókról szóló egyezmény sem.

⁸⁴ SINGERMAN, i.m. 429. o.

Lásd még: TUNKS, M. A., *Diplomats or Defendants? Defining the Future of Head-of-State Immunity*, Duke Law Journal (2002), vol. 52, No. 3., 659-660. o.

⁸⁵ *Arrest Warrant-case*, i.m. para. 54., 55., 61.

IV. Immunitás az univerzális joghatóságot gyakorló nemzeti bíróságok előtt

1. Az univerzális joghatóság

Az univerzális joghatóság elve alapján egyes meghatározott bűncselekmények elkövetése esetén az államnak, akár érintett az ügyben, akár nem, joghatósága van a büntetőeljárás lefolytatására. A joghatóságnak ilyen széles körű kiterjesztésének alapja az, hogy a nemzetközi közösség egésze különösen súlyosnak és veszélyesnek minősíti ezeket a bűncselekményeket.⁸⁶

A Princeton Egyetemen 2001-ben egy tanulmány keretében kidolgozták az egyetemes joghatóság alapelveinek rendszerét, mely az alábbiak szerint állapítja meg a legfontosabb jellemzőket:

„I. Alapelv – Az univerzális joghatóság alaptételei

1. Az Alapelvek alkalmazásában az univerzális joghatóság olyan büntető joghatóság, mely kizárólag bizonyos bűncselekményeken alapszik, tekintet nélkül a büntett elkövetésének helyére, a gyanúsított vagy az elítélt elkövető állampolgárságára, a sértett állampolgárságára, vagy bármilyen más, az eljárást lefolytató állammal való kapcsolatra.

(...)

V. Alapelv – Immunitások

Tekintettel a nemzetközi jog által, a II. Alapelv (1) pontjában meghatározott bűncselekményekre, bármely vádlott hivatalos minősége, akár államfőről, kormányfőről, vagy felelős állami tisztviselőről van szó, nem mentesít a büntetőjogi felelősség alól, és nem enyhítheti a büntetés mértékét.”⁸⁷

Reydam's véleménye szerint „annak kinyilvánítása, hogy bármelyik államnak szélesebb körű joghatósága van – tárgyi, időbeli, területi -, mint az ICC-nek, annál is inkább rendkívüli, mivel az univerzális joghatóság indokoltságát eredetileg egy nemzetközi büntetőbíróság

⁸⁶ SHAW, i.m. 538. o.

⁸⁷ <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/princeton.html> (letöltve: 2011-10-18)

Lásd még: REYDAMS, L., *The rise and fall of universal jurisdiction*, in: *Routledge Handbook of International Criminal Law* (szerk.: W. A. Schabas, N. Bernaz), Routledge, Abingdon (2011), 339-340. o.

hiánya jelentette.”⁸⁸ Hasonló következtetés vonható le Bassiouni azon állításából, hogy „a nemzetközi közösség képtelensége arra, hogy politikai konszenzust érjen el, és létrehozzon egy nemzetközi büntetőbíróságot (...), a közvetett végrehajtási rendszer előremozdításához vezetett.”⁸⁹ Természetesen az ICC létrehozásával a fent említett „nemzetközi büntetőbíróság” nem vált az univerzális joghatóság letéteményesévé.

Univerzális joghatóságot megalapozó szabályokat a XX. században elfogadott nemzetközi egyezményekben találhatunk. A nürnbergi és a tokiói törvényszékek felállítása során a Szövetségesek szembeütnően kerültek az univerzális joghatóságra való bármilyen utalást,⁹⁰ azonban a nürnbergi törvényszék Statútumának 6. cikke tette a nemzetközi jog részévé a béke elleni bűncselekményeket, a háború jogának és szokásainak megsértését, valamint az emberiség elleni bűncselekményeket.⁹¹ „Nürnberg után viszont, mint az elméleti Princeton-i Alapelvek későbbi szerzői, a jogtudósok szinte egyöntetűen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a „nemzetközi bűncselekmények” kialakuló, új kategóriája az univerzális joghatóság tárgyai.”⁹²

Az 1948-ban elfogadott *Egyezmény a népirtás büntetnének megelőzéséről és megbüntetéséről* első tervezete szerint, az akkori VII. cikk értelmében, bármelyik részes állam eljárást folytathatott volna a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatban, a joghatósága alá tartozó területen, függetlenül az elkövető állampolgárságától, vagy a bűncselekmény elkövetésének valódi helyétől. Mind az Egyesült Államok, mint a Szovjetunió képviselője tiltakozott e cikk ellen, így a végső változatba, a mai VI. cikkbe az alábbiak kerültek:

„A népirtással, vagy a III. cikkben felsorolt egyéb cselekmények bármelyikének elkövetésével vádolt személyek felett azon állam illetékes bírósága ítélezhet, melynek területén a cselekményt elkövették, vagy egy nemzetközi büntetőbíróság azon Szerződő Felek viszonylatában, amelyek annak joghatóságát magukra nézve elismerték.”

Hogy a második fordulatot érvényre jutassák, az ENSZ Közgyűlése felkérte a Nemzetközi Jogi Biztosságot, hogy vizsgálják meg a nemzetközi büntető törvényszék

⁸⁸ REYDAMS, i.m. 340. o.

⁸⁹ BASSIOUNI, M., *Penal Characteristics of Conventional International Criminal Law*, Case Western Reserve Journal of Int. Law, vol. 15. (1983), 34. o.

⁹⁰ REYDAMS, i.m. 343. o.

⁹¹ SHAW, i.m. 540. o.

⁹² REYDAMS, i.m. 343. o.

felállításának lehetőségét. Mint közismert, az ICC létrehozása hosszú időbe telt, így a Statútuma csak 2002. július 1-én lépett hatályba.⁹³ Gaeta szerint „ma már általánosan elfogadott, hogy a nemzetközi szokásjog megengedi bármely államnak – de nem kötelezi – (ideértve az Egyezményben részes államokat), hogy univerzális joghatóságot gyakoroljanak a népirtás büntette felett. Ezt támasztja alá a (i) nemzeti ítélkezés, (ii) a nemzeti esetjog és (iii) a nemzetközi források.”⁹⁴

Az univerzalitás elve alapján állapította meg joghatóságát a jeruzsálemi bíróság, majd az izraeli legfelsőbb bíróság az 1961-es *Eichmann ügyben*. A pert egy a náci bűnösök megbüntetéséről szóló törvényre alapozták. Eichmann a bíróság joghatóságának kizárása érdekében arra hivatkozott, hogy a vád szerinti bűntettek Izrael területén kívül történtek. A bíróság kimondta, hogy a VI. cikk kapcsán nem feltételezhető, hogy a területiség elve korlátozná az államok joghatóságát, mivel ha kizárólag a bűncselekmény elkövetésének helye szerint illetékes bíróság járhatna el, akkor az Egyezmény célja hiúsulna meg, nevezetesen a népirtás büntetének megelőzése és megbüntetése. Azt is kimondta, hogy a VI. cikk területi joghatóságra vonatkozó előírása nem teljes körű, és hogy minden szuverén állam gyakorolhatja a meglévő jogait a nemzetközi szokásjog által megszabott keretek között. Így a végső következtetés az lett, hogy Izraelnek joghatósága van Eichmann perében az univerzalitás elve alapján.⁹⁵

Figyelemre méltó, hogy egy évvel a népirtásról szóló egyezmény elfogadása után, a genfi egyezmények elfogadása idején „nem korlátozták az államok kötelezettségét, hogy eljárjanak olyan cselekmények vonatkozásában, melyeket a területükön követtek el.”⁹⁶ Az I. Egyezmény 49. cikke, a II. Egyezmény 50. cikke, a III. Egyezmény 129. cikke és a IV. Egyezmény 146. cikke alapján, „mindegyik Szerződő Fél köteles felkutatni azokat a személyeket, akiket e súlyos jogsértések elkövetésével vagy azok elkövetésére utasítás adásával gyanúsítanak, és tartozik e személyeket, *tekintet nélkül állampolgárságukra*, saját bíróságai elé állítani.” Kétségtelen, hogy a genfi egyezmények a „népirtásról szóló egyezménnyel ellentétben, egyetemes joghatóságot biztosítanak.”⁹⁷

⁹³ Ibid. 344. o.

⁹⁴ GAETA, P., *The UN Genocide Convention, A Commentary*, Oxford Un. Press, New York (2009), 244. o.

⁹⁵ GAETA, i.m. 247. o.

Lásd még: SHAW, i.m. 540. o.

⁹⁶ GAETA, i.m. 252. o.

⁹⁷ Ibid. 252. o.

Lásd még: REYDAMS, i.m. 344. o.

1971-ben a Szovjetunió és Guinea együtt nyújtottak be egy egyezmény-tervezetet, mely az apartheid elnyomását és megbüntetését hivatott rendezni. Két évvel később az ENSZ Közgyűlése el is fogadta az *Apartheid bűncselekményének leküzdéséről és megbüntetéséről szóló nemzetközi egyezményt*, mely a népirtásról szóló egyezményhez hasonlatos, kivéve a joghatóságról szóló rendelkezést, mely így szól:

„V. cikk

Az Egyezmény II. cikkében felsorolt cselekményekkel vádolt személyekkel szemben az Egyezményben részes bármely olyan állam illetékes bírósága eljárhat, amelynek a vádlottal szembeni eljárásra joghatósága van, vagy eljárhat nemzetközi büntetőbíróság is az Egyezményben részes azon államok tekintetében, melyek e bíróság joghatóságát elfogadják.”

Jogosan merül fel a kérdés, hogy miért vált elfogadhatóvá az univerzális joghatóság a többség számára, ha nem nyert támogatást a népirtásról szóló egyezmény tárgyalása során? A válasz abban rejlik, hogy a nemzetközi büntetőbíróság felállítása, mely mindkét egyezmény elképzelése volt, sokkal reménytelenebbnek tűnt 1973-ban, mint 1948-ban.⁹⁸

Érdemes még megfontolni az 1984-ben elfogadott ENSZ Egyezményt a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés ellen, mely „válaszként szolgált a Chilében és más latin-amerikai országokban uralkodó brutális politikai elnyomásra az 1970-es években. Mivel az Egyezmény nem követel meg semmilyen nemzetközi elemet, alapvetően az állampolgárok jogait védi a saját hatóságai által elkövethető kínzással szemben, ahogy a népirtásról szóló egyezmény védeni rendeli az állampolgárokat a saját vezetőikkel szemben.”⁹⁹ A kínzásról szóló egyezmény úgy rendelkezik, hogy annak az államnak, melynek területén kínzással vádolt személyt találnak, továbbítania kell az ügyet az illetékes hatóságaihoz a büntetőeljárás lefolytatása céljából, hacsak nem kerül sor kiadatásra.¹⁰⁰ Az Egyesült Államok képviselője az egyezmény kapcsán az alábbiak szerint vélekedett: „Az ilyen joghatóság célja az volt, hogy megbirkózzanak azokkal a helyzetekkel, amikor a kínzás az állami politika része, és így az állam lényegében nem állítja bíróság elé a tisztviselőit, akik kínzást követnek el. A tétlenség formulája lenne az ilyen államok számára, ha a nemzetközi

⁹⁸ REYDAMS, i.m. 345. o.

⁹⁹ Ibid. 346. o.

¹⁰⁰ Ibid.

közösség az egyezmény végrehajtását rájuk hagyná. Éppen ezért, ilyen esetekben az egyetemes joghatóság lenne a latba vethető leghatékonyabb fegyver a kínzás ellen.”¹⁰¹ Nehéz nem elfogadni Reydams véleményét, miszerint „amire az amerikai követ, mint „univerzális joghatóságra” utal, az valójában a jellegzetes *aut dedere, aut judicare* formula.”¹⁰² Az egyezmény 7. cikke így fogalmaz:

„Az a Részes Állam, amelynek joghatósági területén olyan személyt találunk, akiről feltételezik, hogy a 4. cikk szerinti bűncselekmények valamelyikét követte el, és ezt a személyt nem adja ki, az 5. cikk szerinti esetekben a büntetőeljárás céljából az ügyet illetékes hatóságai elé terjeszti.”

Összességében, az *aut dedere, aut judicare* került be a genfi egyezményekbe és a kínzás elleni egyezménybe, szemben a radikálisabb „Princeton-i alapelvekhez” hasonló fordulattal, melyek alapján bármely állam elfogatást rendelhet el és kiadatást kérhet, minden súlyos, nemzetközi büntettek közé tartozó esetben. Ez utóbbi elv egyetlen multilaterális szerződésben se került lefektetésre.¹⁰³

¹⁰¹ BURGERS, J. – DANELIUS, H., *The United Nations Convention Against Torture: A Handbook on the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Dordrecht: Martunus Nijhoff (1988), 79. o.

¹⁰² REYDAMS, i.m. 346. o.

¹⁰³ Ibid. 347. o.

2. Immunitás az univerzális joghatóság alól

Reydams számításai szerint „mintegy kéttucatnyi embert állították bíróság elé Ausztriában, Kanadában, Németországban, Dániában, Belgiumban, az Egyesült Királyságban, Hollandiában, Finnországban, Franciaországban, Spanyolországban és Svájcban olyan háborús bűntettekért, melyeket külföldön követtek el.”¹⁰⁴

„Virtuális” ügyeknek nevezi Reydams azokat az ügyeket, melyek néhány újságcímnél és diplomáciai fejfájásnál nem sokkal többel szolgáltak, így azokat az ügyeket, melyekben magas rangú állami tisztviselők az érintettek. Többek között példaként sorolja fel Pinochet, Tzipi Livni, Fidel Castro, Ndombasi, Ariel Sharon és Paul Kagame neveit, akikkel kapcsolatban nem csak az immunitás kérdése merült fel, de az univerzális joghatóság definiálása is.¹⁰⁵

Az egyik legismertebb államfő ellen folytatott eljárás Augusto Pinochet, volt chilei államfő nevéhez fűződik. Az ügyet egy helyi bíróság és a Lordok Háza tárgyalta az Egyesült Királyságban, a belső jogszabályait és a kínzás elleni egyezményt véve alapul. A kínzás vádjával szembehelyezhető immunitás volt az egyik legfontosabb eldöntendő kérdés. A londoni rendőrséget 1998 októberében a spanyol hatóságok egy elfogatóparanccsal keresték meg, melyben Pinochet letartóztatását kérték, spanyol állampolgárok Chilében történt megölésének vádjával. A brit hatóságok eleget tettek a *kiadatásról szóló 1957. évi Európai Egyezménynek*, és letartóztatták az országban tartózkodó Pinochetet. Fellebbezés folytán az ügy hamar a Lordok Háza elé került, az Egyesült Királyság legfelsőbb bírói fóruma elé. A lordok többsége egyetértett abban, hogy az Egyesült Királyságnak joghatósága van, mivel a kínzás univerzális joghatósággal üldözendő bűncselekmény. A többség eltökélten azon az állásponton volt, hogy Pinochet nem hivatkozhat immunitására, mivel a nemzetközi bűncselekmények nem tartozhatnak a hivatalos aktusok körébe, így a *ratione materiae*-re való hivatkozás alaptalan. A döntést két további eljárás követte, egy Lord Hoffman elfogultság miatt való kizárása, egy pedig a kiadatás tárgyában. A *Pinochet III* ügyben a lordok arról döntöttek, hogy mely bűncselekmények kapcsán vádolható a volt államfő, és úgy határoztak, hogy mivel az Egyesült Királyság csak 1988-ban ratifikálta a kínzás elleni egyezményt, ezért Pinochetet csak az ezt követő időszakban elkövetett, az Egyesült Királyságban is büntetendő

¹⁰⁴ Ibid. 347-348. o.

Lásd még: KALECK, W., *From Pinochet to Rumsfeld: Universal Jurisdiction in Europe 1998-2008*, Michigan Journal of Int. Law, vol. 30:927 (spring 2009), 931-958. o.

¹⁰⁵ Ibid. 348. o.

bűncselekmények vonatkozásában lehet eljárás alá vonni. A lordok arról is döntöttek, hogy egy nemzetközi bűncselekmény (melynek tilalma kógens jellegű) elkövetését, nem lehet hivatalos aktusként az államnak betudni, így az *ratione materiae*-ből eredő eljárás alóli immunitás sem illeti meg Pinochetet. Végezetül arra a döntésre jutottak, hogy a volt államfő kiadható Spanyolországnak. A kiadatásra végül nem került sor, mivel az orvosok megállapították, hogy Pinochet az egészségügyi állapota miatt nem állhat bíróság elé, és a volt diktátor visszautazott Chilébe.¹⁰⁶ Az ügy jelentőségét az adja, hogy a lordok állást foglaltak amellett, hogy a volt államfők immunitása nem lehet teljes körű, mivel egyrészt a nemzetközi szokásjog leginkább a hivatalban lévő államfőknek biztosít széles körű immunitást, másrészt pedig az univerzalitás elve joghatóságot biztosíthat egy volt államfő felett is, mivel a *ratione materiae* immunitása nem alkalmazható.

Belgium az első államok között volt, amely az univerzális joghatóságot engedélyező jogszabályokat fogadott el, és gyakorolta is kívánta azt. Miután elfogadta a humanitárius jog szabályait súlyosan sértő bűncselekmények megbüntetéséről szóló törvényt 1993-ban, majd a népirtás büntetnének megbüntetéséről szóló törvényt néhány évvel később, ezek a jogszabályok széles körű joghatóságot biztosítottak a belga bíróságoknak. Egy különleges hatáskörű nyomozó szervet is felállítottak, melynek feladata kizárólag a nemzetközi bűncselekmények kivizsgálása volt. Az első ügyek között tartják számon a *The Butare Four-ügyet*, melyben népirtással vádolt ruandai állampolgárokat ítélték el. A vádlottak mind Belgiumban tartózkodtak, és nem kifogásolták a bíróság joghatóságát, ahogy a ruandai kormányzat és az ICTR sem. Ezen ügy sikere buzdította a hatóságokat további eljárások folytatására.¹⁰⁷

Közel sem volt ilyen egyszerű a helyzet, mikor a belga ügyészség az akkori izraeli miniszterelnököt, Ariel Sharont kívánta bűnvádi eljárás elé állítani. A Fellebbviteli Bíróság határozatában megállapította, hogy a belga jogszabályok értelmezése szerint, az univerzális joghatóságot csak a Belgiumban tartózkodó vádlott felett lehet gyakorolni. Az ügy hatására civil szervezetek a törvény egyértelműsítését kérték, míg Izrael és az Egyesült Államok az állami szuverenitás megsértéseként értékelték az ilyen jellegű univerzális joghatóság gyakorlását. A belga Semmítőszék 2003. február 12-én hozott ítéletében megállapította, hogy bár a belga jogszabályok a hivatalos minőségre tekintet nélkül büntetni rendelik a súlyos

¹⁰⁶ CREQUE O'NEILL, i.m. 305-309. o.

Lásd még: JOHNSON, i.m. 203-221. o.

¹⁰⁷ KALECK, i.m. 933. o.

nemzetközi büntetteket, végeredményben ez a rendelkezés nincs összhangban a nemzetközi szokásjoggal, és ezzel elismerte, hogy a hazai joggal szemben érvényesülhet a nemzetközi szokásjog.¹⁰⁸ A széles körű joghatóságot biztosító rendelkezéseket végül 2003-ban megváltoztatták, bár számos, magas rangú tisztviselővel szembeni ügy még folyamatban volt.

A volt csádi államfő, Hisséne Habré elleni eljárás számos nehézségbe ütközött az elmúlt évtizedben. Habré 1990-ben Szenegálba menekült, ahol évtizedekig elkerülte a felelősségre vonást a Csádban elkövetett bűncselekmények miatt. A sértettek 2000-ben vádat emeltek a volt elnök ellen, de a szenegáli bíróság joghatóság hiányára hivatkozva elutasította a keresetet. Az áldozatok ezután az univerzális joghatóságot biztosító jogszabályokkal rendelkező Belgiumhoz fordultak, így Belgium nemzetközi elfogatóparancsot adott ki Habré ellen, emberiesség elleni bűncselekményekkel, háborús bűnökkel és kínzással vádolva őt. Az „afrikai Pinochet-ként” emlegetett volt államfő helyzete eltér a legtöbb immunitásra hivatkozó államfőjétől: Habré ugyanis nem hivatkozhatott immunitására, mivel a csádi kormányzat felfüggesztette a volt államfő immunitását a belga hatóságok előtt. Az eljárást akadályozó tényező Szenegál hozzáállása volt, valamint a kínzás elleni egyezmény eltérő értelmezése, nem pedig az univerzális joghatóság gyakorlásának kifogásolása, vagy az immunitás által nyújtott védelem. A két állam közötti viszony végül oda vezetett, hogy Belgium 2009-ben arra kérte az ICJ-t, hogy szólítsa fel Szenegált Habré bíróság elé állítására vagy kiadatására. A vita jelenleg is folyamatban van a két állam között.¹⁰⁹

Miután a büntetőeljárásról szóló törvény lehetővé tette, hogy a kínzás elleni egyezmény alapján univerzális joghatóságot gyakoroljon a francia bíróság, 2003-ban egy párizsi bíróságtól elfogatóparancs kibocsátást kértek Robert Mugabe, zimbabwei államfő ellen, de végül a bíróság úgy határozott, hogy Mugabe, mint hivatalban lévő államfő, immunitást élvez a büntetőeljárás alól.¹¹⁰ Mugabe ellen 2004-ben az Egyesült Királyságban is megpróbálták vádat emelni, de a londoni bíróság elutasította az elfogatóparancs kiadása iránti kérelmet.

¹⁰⁸ Ibid. 935. o.

Lásd még: Sharon and Yaron, Final appeal/Cassation (concerning questions of law), ILDC 5 (BE 2003), 12. II. 2003, *Journal des Tribunaux* 2003.

¹⁰⁹ <http://www.asil.org/pdfs/insights/insight110203pdf.pdf> (letöltés: 2011-10-25)

Lásd még: REYDAMS, i.m. 349. o.

KALECK, i.m. 935-936. o.

Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal), www.icj-cij.org

BRODY, R., *The Prosecution of Hisséne Habré – An „African Pinochet”*, New England Law Review, vol. 35:2 (2000-2001)

¹¹⁰ UJ Update – 1st Edition, 11. o. (<http://www.redress.org/downloads/publications/UJ%20Update%20-%20Apr03%20-%20final.pdf>, letöltve: 2011-10-26)

Lásd még: KALECK, i.m. 937. o.

Workman bíró nem fogadta el azt az érvelési módot, mely szerint az állam immunitásának doktrínája nincs összhangban az állam azon nemzetközi jogi kötelezettségével, hogy a súlyos nemzetközi bűncselekményeket univerzális joghatósággal kell üldözni. A kérelmet elutasító végzésben rámutatott, hogy nem lehet kiterjeszteni az egyetemes joghatóságot az immunitással bíró államfőre, és hogy a common law – összhangban a nemzetközi szokásjoggal - abszolút immunitást biztosít az államfőknek.¹¹¹

A világ több pontján próbálták bíróság elé állítani a volt kínai államfőt, Jiang Zemint, a Falun Gong vallási csoport tagjai ellen elkövetett kínzás és népirtás vádjával. 2003 szeptemberében az illinoisi bíróság elutasította a sértettek keresetét, határozatában rámutatva arra, hogy a volt államfő immunitást élvez az Egyesült Államok joghatósága alól.¹¹² Az ügyészi diszkrecionális jogra hivatkozva utasította el a német ügyészség a Zemin elleni vádemelést 2003-ban, kiterjesztően értelmezve az immunitást a volt államfők tekintetében.¹¹³ 2006-ban a spanyol bíróság megalapozottnak tartotta a Zemin elleni vádak, Tibetben elkövetett népirtás tárgyában. Erre azért kerülhetett sor, mert egy évvel korábban a spanyol alkotmánybíróság kimondta, hogy nincs szükség közvetlen kapcsolatra a vádlott és Spanyolország között az univerzális joghatóság megállapítása miatt.¹¹⁴ A bíróság még úgy is elfogadhatónak tartotta a vádemelést, hogy Zemin immunitásra való hivatkozását előre feltételezték. „Azon jogelv, hogy a személyi immunitás a hivatalos minőség megszűnését követően tovább nem alkalmazható, a Nemzetközi Bíróság *Arrest Warrant-ügyben* hozott ítéletében is megállapításra került,”¹¹⁵ valamint Fidel Castro ügyében is megállapította a spanyol bíróság, hogy „az immunitás hivatalban lévő államfőnek biztosított.”¹¹⁶ A volt kínai államfő ellen megindult eljárások kivétel nélkül sikertelennek bizonyultak, ami leginkább politikai okoknak köszönhető.

Az európai államok hajlandóságát a büntetőeljárások megindítására nem érheti kritika, még ha az univerzális joghatóság gyakorlása nem is vezetett eredményre. Legtöbbször az immunitásra való hivatkozás már az eljárás elején gátat jelentett a bíróságok számára, ahogy

¹¹¹ *Re Mugabe, First Instance*, Bow Street Magistrates' Court, ILDC 96 (2004) (http://oxfordlawreports.com/subscriber_article?script=yes&id=/oril/Cases/law-ildc-96uk04&recno=97&module=*%&category=Immunities, letöltve: 2011-10-22)

¹¹² UJ Update – 2nd Edition, 3. o. (<http://www.redress.org/downloads/publications/UJ%20Update%20-%20Dec03%20-%20final.pdf>, letöltve: 2011-10-26)

¹¹³ KALECK, i.m. 951-952. o.

¹¹⁴ BAKKER, Ch. A. E., *Universal Jurisdiction of Spanish Courts over Genocide in Tibet: Can it Work?*, Journal of Int. Criminal Justice, vol. 4. (2006), 595-596. o.

¹¹⁵ Ibid. 600. o.

¹¹⁶ Ibid.

az történt Svájcban is, mikor 2003-ban az ügyészég az Egyesült Államok akkori elnökét, George W. Busht próbálta vád alá helyezni. Bár az ügyet a bíróság azonnal elutasította, mégis megalapozta, hogy a svájci bíróságoknak univerzális joghatósága lehet a népiirtás büntette felett.¹¹⁷

Az univerzális joghatóság gyakorlásának európai eredményeinek áttekintésével számos felmerülő problémáról és akadályról szerezhethetünk tudomást. A létező jogszabályok, az értelmezési problémák is akadályozhatják az univerzális joghatóság alapján lefolytatható büntetőeljárást, ahogy a technikai és szervezési problémák is visszavetik az ilyen eljárásokat. Az ügyészek széles diszkrecionális jogköre, és a politikai szereplők immunitásának széleskörű értelmezése is megakasztja az eljárások előrehaladását.¹¹⁸

Az *Arrest Warrant-ügyben* hozott ítélet óta nagyrészt elismerik a hivatalban lévő államfők és külügyminiszterek *ratione personae* immunitását. „Számos büntetőügyben próbáltak vádat emelni ügyvédek és emberi jogi szervezetek hivatalban lévő államfők ellen, melyeket utólag a bűnüldöző hatóságok elutasítottak.”¹¹⁹

¹¹⁷ KALECK, i.m. 940. o.

¹¹⁸ Ibid. 958. o.

¹¹⁹ Ibid. 963. o.

V. Az immunitás helyzete a nemzetközi büntetőeljárásban

Nem példanélküli, hogy egy nemzetközi büntető törvényszék úgy döntsön, hogy egy hivatalban lévő államfőt tartóztassanak le, és álljon bíróság elé nemzetközi bűncselekmények elkövetésének a vádjával. A precedensek között említhetjük az ENSZ ex-jugoszláv büntető törvényszéke (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, a továbbiakban ICTY) által, az akkori jugoszláv államfő ellen kibocsátott elfogatóparancsot és vádiratot, valamint a Sierra Leone-i Speciális Bíróság (Special Court for Sierra Leone, a továbbiakban SCSL) által, Charles Taylor, hivatalban lévő libériai államfő ellen kibocsátott elfogatóparancsot és vádiratot. Míg Milošević és Jugoszlávia nem vitatta az ICTY elfogatóparancsának jogszerűségét a hivatalban lévő államfők immunitásra hivatkozva, addig a Charles Taylort képviselő védelem egy egészen más utat választott. Érvelésük alapja úgy szólt, hogy a SCSL valójában egy nemzeti bíróság, és nem pedig egy nemzetközi törvényszék, így mint olyan, köteles elismerni a nemzetközi szokásjog által biztosított, hivatalban lévő államfőt illető immunitást.¹²⁰

Charles Taylor 1997 és 2003 között volt Libéria államfője és a hadsereg főparancsnoka, mely időszakra terjed ki az SCSL időbeli joghatósága. A volt államfő elleni vádirat tizenhét vádpontot tartalmazott, köztük az emberiség elleni bűncselekményt és a genfi egyezmények szabályainak megsértését.¹²¹ A védelem hivatkozott az *Arrest Warrant-ügyben* hozott ítéletre, valamint arra, hogy mivel a SCSL-t nem az ENSZ Biztonsági Tanácsa hozta létre az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete alapján, ezért a különleges bíróság bírói döntései egy nemzeti bíróság döntéseivel egyenértékűek.¹²² Válaszában az ügyész rámutatott arra, hogy az ICJ az *Arrest Warrant-ügy* ítéletében azt is megállapította, hogy az immunitás intézménye „nem jelent akadályt a büntetőeljárás lefolytatására bizonyos körülmények között.”¹²³ Az egyik ilyen kivétel a nemzetközi büntető törvényszékek joghatósága, amivel az ügyész szerint az SCSL is rendelkezik, mint nemzetközi törvényszék. Hivatkozott továbbá az SCSL Statútum 6. cikkének 2. bekezdésére, mely szerint:

¹²⁰ GAETA, P., *Does President Al Bashir Enjoy Immunity from Arrest?*, Journal of Int. Criminal Justice, vol. 7. (2009), 316-317. o.

¹²¹ *Decision on Immunity from Jurisdiction, Taylor* (SCSL-03-01-I-059), Appeals Chamber, 31. III. 2004., para. 4-5.

¹²² *Ibid.* para. 6.

¹²³ *Arrest Warrant-case*, i.m. para. 61.

„Bármely vádlott hivatalos minősége, akár állam- vagy kormányfő, vagy felelős kormánytisztviselő, nem mentesíti e személyeket a büntetőjogi felelősség alól, büntetésüket nem enyhíti.”¹²⁴

Az ügyben eldöntendő kérdés részben elmozdult az immunitás kérdésétől a bíróság jogi megítélésének megválaszolása felé, melyben a három *amici curiae* szinte azonos véleményt adott. „A nemzetközi bíróságokra, a nemzetközi gyakorlatra és a tudományos kommentárookra tekintettel, támogatott az a nézet, miszerint a nemzetközi bűncselekmények viszonylatában joghatóság gyakorolható a hivatalban lévő államfők felett” – írja Sands,¹²⁵ majd kifejti, hogy az SCSL nem nemzeti bíróság, hanem inkább az ICTY-hoz, ICTR-hez, az ICC-hez hasonlatos nemzetközi törvényszék.¹²⁶ Tartalmilag ugyanezt a véleményt képviseli Orentlicher és az *African Bar Association* is.¹²⁷

Végül maga a bíróság is arra a következtetésre jutott, hogy „az SCSL nemzetközi törvényszék, mivel nemzetközi szerződéssel hozták létre, és olyan jellemzőkkel bír, mint a klasszikus nemzetközi szervezetek (ideértve a jogi személyiséget; az arra való képességet, hogy más nemzetközi jog által létrehozott nemzetközi személyiségekkel egyezséget kössön; előjogok és menteségek; az autonóm döntéshozatal [...]).”¹²⁸ Az indoklás úgy folytatódik, hogy a fentieknek megfelelően „nincs alapja, hogy olyan következtetésre jussunk, hogy a Különleges Törvényszéket másnak lehetne vélni, mint egy nemzetközi törvényszéknek vagy bíróságnak.”¹²⁹

Az indoklásának védelmében hivatkozik a bíróság az ICTY, az ICTR, az ICC statútumára, és nyilvánvalóan a sajátjára is, melyekben egyaránt lefektetésre került, hogy az államfők, ha vádlottként állnak a bíróság előtt, akkor nem hívhatják fel hivatalos minőségüket a felelősségük korlátjaként. Hivatkozik továbbá az *Arrest Warrant-ügyben* született ítélet azon fordulatára, hogy a nemzeti bíróságok nem járhatnak el külföldi tisztviselő nemzetközi büntetőjogi ügyében, ám ez nem jelenti azt, hogy „bizonyos nemzetközi büntető törvényszékek” ne járhatnának el a nemzetközi bűncselekmények viszonylatában.¹³⁰ Erre a

¹²⁴ Statute of the Special Court for Sierra Leone, 6. cikk (2) bekezdés

(<http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=uClnd1MJeEw%3d&tabid=176>, letöltve: 2011-10-22)

¹²⁵ Ugyanitt azt is kifejti, hogy a nemzeti bíróságok tekintetében a hivatalban lévő államfőnek a nemzetközi bűncselekmények vonatkozásában is immunitása van.

¹²⁶ *Decision on Immunity from Jurisdiction*, i. m. para. 17.

¹²⁷ Ibid. para. 18-19.

¹²⁸ Ibid. para. 41.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ *Arrest Warrant-case*, para. 61.

különbségtételre magyarázattal is szolgál a bíróság döntése: a szuverén egyenlőség elvéből adódóan az egyik szuverén nem bíraskodhat a másik szuverén felett, és az immunitás is a szuverén egyenlőség elvéből eredeztethető. Ehhez képest a nemzetközi büntető törvényszékek a nemzetek közösségtől nyernek meghatalmazást, és nem tekinthetők egyik állam szervének sem, így a szuverén egyenlőség nem nyújthat védelmet az államfők elleni eljárásban.¹³¹

Az ICC által Omar Al Bashir, szudáni elnök ellen kibocsátott elfogatóparancs is kérdéseket vet fel a magas rangú állami tisztviselők személyi immunitásával kapcsolatban, melyeket érdemes megvizsgálni. A már többször idézett *Arrest Warrant-ügyből* nyilvánvalóan következik, hogy hivatalban lévő államfő, kormányfő és külügyminiszter nem lehet alanya egy nemzeti bíróság által kibocsátott elfogatóparancsnak. Ebben az esetben azonban nincs szó olyan „nemzeti elfogatóparancsról, amit egy nemzeti hatóság bocsát ki és terjeszt nemzetközi szinten.”¹³² A volt libériai államfő esetéből kiindulva fontos kiemelni, hogy ebben az esetben is egy *nemzetközi elfogatóparancsról* van szó, „ahol kiemelést szolgál a „nemzetköziség”, mert egy nemzetközi testület bocsátotta ki azzal a céllal, hogy letartóztatásra és átszállításra kerüljön az adott személy, hogy egy nemzetközi büntető törvényszék előtt nézzen szembe a vádakkal.”¹³³

Amellett, hogy kimondta a nemzeti bíróságok joghatóságának korlátját az immunitás jogintézményében, az ICJ úgy vélte, hogy kénytelen tisztázni a nemzetközi büntetőbíróságok helyzetének eltérő minőségét. Példaképpen kifejezetten utalt több nemzetközi bíróságra és törvényszékre, mint az ICTY, az ICTR, és az ICC.¹³⁴ Az ICC-re tekintettel az ICJ idézi a Római Statútum 27. cikkének (2) bekezdésére, mely szerint:

„A nemzeti vagy nemzetközi szabályok szerint a hivatalos minőséggel járó mentességek, vagy különleges eljárási szabályok nem akadályozzák a Bíróságot az adott személy fölött joghatóságának gyakorlásában.”

Az ICJ nem is vizsgálta tovább a kérdést, hisz az *Arrest Warrant-ügy* érdemében erre nem is volt szüksége. Így néhány kérdés továbbra is nyitva maradt az immunitással kapcsolatban, többek között az arra vonatkozó útmutatás, hogy milyen különleges

¹³¹ Ibid. para. 46., 50-52.

Lásd még: *Arrest Warrant-case*, i. m. para. 61.

JALLOH, C., *Immunity from Prosecution for International Crimes: The Case of Charles Taylor at the Special Court for Sierra Leone* (October 2004)

(<http://www.asil.org/insigh145.cfm>, letöltve 2011-10-22)

¹³² GAETA, i.m. 318. o.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ *Arrest Warrant-case*, para. 61.

jellegzetesség különbözteti meg a nemzeti és nemzetközi bíróságokat, melyek alapján a nemzetközi törvényszékek statútumának rendelkezései leronthatják a nemzetközi szokásjog immunitásra vonatkozó szabályait. Emellett nem határozta meg a személyi immunitás figyelmen kívül hagyásának pontos hatályát a nemzetközi büntető törvényszék előtt. Fontos különbséget tenni a két fordulat között, nevezetesen, hogy a nemzetközi büntető törvényszék nem köteles tiszteletben tartani a nemzetközi immunitásokat, és így „teljes” joghatóságot gyakorolhat az egyének felett, valamint hogy az államok *jogszerűen* figyelmen kívül hagyhatják a nemzetközi szokásjog szabályait, amikor egy törvényszék kifejezett kérésére teljesíti annak elfogatóparancsát. Végül pedig az alapján sem tett különbséget az ICJ, hogy az ICTY-t és az ICTR-t a Biztonsági Tanács hozta létre, és az ENSZ Alapokmányának VII. fejezetéből erednek a jogosítványai, míg az ICC, és a később létrehozott hibrid bíróságok, egy szerződésre alapozott bíróságok, melyek jogköre a szerződő államok közvetlen hozzájárulását tükrözi. Ezt a különbségtételt érdemes lenne figyelembe venni az államok kötelezettségei kapcsán, mikor elfogatóparancsot kötelesek végrehajtani.¹³⁵

A nemzetközi szokásjogból eredő immunitás azt a célt szolgálja, hogy biztosítsa az államok szuverenitásának kölcsönös elismerését, és így az államokat képviselő tisztviselőknek a külföldi visszaélések elleni jogát. Ezért, az immunitás szabályai az államközi kapcsolatokban érvényesülnek, a szuverén funkciók megfelelő és zavartalan gyakorlásának függvényében. Ahogy az ICJ világossá tette az *Arrest Warrant-ügyben* hozott ítéletében, az immunitás a védelemben részesített személyeket óvja egy adott állam hatóságainak kényszerítő erejű aktusaitól.¹³⁶

„A nemzetközi bűncselekmények üldözése céljából létesített büntetőbíróságok felállításával egy fontos előrelépést tettek a bűnüldözés területén: ezen bűncselekmények vonatkozásában a *jus puniendi* megszűnt kizárólagos állami előjognak lenni.”¹³⁷ Az államközi szintről a nemzetközire lépve az állam tisztviselőjének nem kell tovább tartania a „fogadó állam” igazságszolgáltatási visszaéléseitől, hiszen ahogy az SCSL Charles Taylor immunitásával kapcsolatban is kimondta, és amivel Gaeta is egyetért: „a nemzetközi büntető törvényszék nem egy különálló állam szerve; a nemzetközi közösség egészének érdekében működik (...).”¹³⁸ Az ICC esetén kijelenthetjük, hogy a Statútuma elfogadásával és ratifikálásával az államok elfogadják azt a 4. cikket, amely szerint a Bíróság nemzetközi jogi

¹³⁵ GAETA, i.m. 319. o.

¹³⁶ *Arrest Warrant-case*, i.m. para. 54.

¹³⁷ GAETA, i.m. 320. o.

¹³⁸ GAETA, i.m. 321. o.

személyiséggel rendelkezik. A Statútum ezen felül olyan „jogkörökkel ruházza fel a Bíróságot, mely nagyfokú autonómiát és függetlenséget biztosít a tagállamoktól.”¹³⁹

A már idézett ICC Statútum 27. cikkének (2) bekezdése egyszerűen megerősíti a már létező elvet, miszerint egy nemzetközi büntetőbíróságnak lehet joghatósága immunitással bíró személyek felett. Nem lehet eltekinteni afelett, hogy nem minden állam részese a Római Statútumnak, köztük Szudán sem. Az ICC Tárgyalás-előkészítő Tanácsa az elfogatóparancs kibocsátásával egyidejűleg kijelentette, hogy Al Bashir helyzete, „mint egy nem részes állam államfője, nem befolyásolja a bíróság joghatóságát az ügyben.”¹⁴⁰ Az eljáró bírák négy pontban támasztották alá fenti megállapításukat. Először a Statútum Preambulumára¹⁴¹ hivatkoztak, annak fő céljára, hogy véget vessenek a legsúlyosabb bűncselekményeket elkövetők büntetlenségének.¹⁴² Másodszor a 27. cikk (1) és (2) bekezdésére hivatkozik, a hivatalos minőség figyelmen kívül hagyására a büntetőjogi felelősség szempontjából.¹⁴³ Harmadszor a bíróság a következetes ítélkezési gyakorlatra, a Bíróság előtt alkalmazható jogra utal. A 21. cikk (1) bekezdésének b) és c) pontjának alkalmazásához két feltételnek kell teljesülnie: „(i) létezik egy joghézag a Statútum, a Bűncselekmények Tényállási Elemei és az Eljárási és Bizonyítási Szabályok írott szabályaiban, és (ii) az ilyen joghézagot nem lehet betölteni a *Bécsi egyezmény a szerződések jogáról* 31. és 32. cikkek által biztosított értelmezési kritériumok, valamint a Statútum 21. cikk (3) bekezdésének alkalmazásával.”¹⁴⁴ Negyedszer pedig a Statútum 13. cikkének (b) pontjára utal, mely szerint a Biztonsági Tanács a bíróság elé utalhat bizonyos eseteket, ahogy azt tette a darfúri helyzettel kapcsolatban is, „amivel azt is elfogadta [a Biztonsági Tanács], hogy a helyzettel kapcsolatos vizsgálat és az esetlegesen felmerülő vádemelés, a Statútum, a Bűncselekmények Tényállási Elemei és az Eljárási és Bizonyítási Szabályok által biztosított törvényes keretekkel összhangban lesz.”¹⁴⁵

¹³⁹ Ibid. 322. o.

¹⁴⁰ *Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, Pre-Trial Chamber I., ICC-02/05-01/09, 4.III.2009., para. 41.
(<http://www.icc-cpi.int/iccdocs/doc/doc639096.pdf>, letöltve: 2011-10-23)

¹⁴¹ „Megerősítve azt, hogy a nemzetközi közösség egészét érintő legsúlyosabb bűntettek nem maradhatnak büntetlenül, és a hatékony felelősségre vonást nemzeti intézkedésekkel és a nemzetközi együttműködés erősítése révén kell biztosítani, (...)” (Az ICC Római Statútumának Preambuluma)

¹⁴² ICC-02/05-01/09, para. 42.

¹⁴³ Ibid. para. 43.

„(1) A jelen Statútum a hivatalos minőségre való tekintet nélkül egyaránt vonatkozik minden személyre. Semmilyen körülmények között sem mentesíti az adott személyt a jelen Statútum szerinti büntetőjogi felelősség alól különösen az állam- vagy kormányfői tisztséggel, kormány – vagy parlamenti tagsággal, választott képviselői vagy kormányhivatalnoki tisztséggel járó hivatalos minőség, és mint olyan, nem indokolja a büntetés mérséklését.” (Az ICC Római Statútuma, 27. cikk)

¹⁴⁴ ICC-02/05-01/09, para. 44.

¹⁴⁵ Ibid. para. 45.

Gaeta szerint azt a tényt, hogy a Biztonsági Tanács az ICC elé utalta Szudán ügyét, nem lehet úgy kezelni, mintha ezzel a szudáni államfőre alkalmazni lehetne a 27. cikket, hisz Szudán sosem fogadta el a Statútumban lefektetett szabályokat. A Tanács érvelését nem tartja meggyőzőnek, de lényegét tekintve egyetért az ICC-vel. „A 27. cikk, és különösen annak (2) bekezdése is vonatkozik azon államok állampolgáira, melyek nem tagjai az ICC Statútumának, azon rendkívüli okból, hogy ez a rendelkezés csupán megerősíti a nemzetközi szokásjog egyik, már meglévő elvét: azaz, a személyi immunitás szabályai (nemzetiek vagy nemzetközi) lényegtelenek bármely nemzetközi büntető bíróság joghatóságának gyakorlása szempontjából.”¹⁴⁶ Ezzel részben ellentétes álláspontot képvisel Gosnell, aki szerint a Biztonsági Tanács 1593. számú határozata nyomán Szudán nem érvényesíthet semmilyen immunitást az elfogatóparanccsal szemben.¹⁴⁷

Egész különös helyzet áll elő azzal, ha az ICC olyan állam államfőjének a letartóztatását és kiadását kéri a Statútumban részes államoktól, amely államokat továbbra is köti a nemzetközi szokásjog immunitásra vonatkozó szabálya. Abból, hogy az ICC-nek megvan a felhatalmazása és a jogköre, hogy joghatósággal bírjon egy adott ügy felett, még nem következik, hogy a nemzeti hatóságok is ilyen széles joghatósággal teljesítsék az ICC kérését. Az ICC-re vonatkozó szabályok eltérhetnek a nemzetközi szokásjogtól a szerződő államok közötti viszonylatban. Komoly problémát vet fel az a kérdés, hogy mennyire lenne jogszerű az ICC elfogatóparancsának végrehajtása ebben az esetben, ha az azt végrehajtani kívánó államot továbbra is köti a nemzetközi szokásjog immunitásra vonatkozó szabálya.¹⁴⁸

A jogszerűségekre választ keresve megvizsgálhatjuk a két *ad hoc* törvényszék helyzetét, ahol a Biztonsági Tanács az ICTY-t és ICTR-t létrehozó határozatiban minden ENSZ tagállamot a törvényszékekkel való együttműködésre kötelez. Következtetésképpen, ha az egyik *ad hoc* törvényszék elfogatóparancsot bocsátana ki egy hivatalban lévő államfővel szemben, akkor a megkeresett államoknak eleget kellene tenniük a megkeresésnek. Az ENSZ tagállamát nem lehetne felelősségre vonni az immunitás szabályának megsértéséért, ha a letartóztatott és az *ad hoc* törvényszéknek kiadott személy történetesen egy ENSZ tagállam államfője.¹⁴⁹

Bővebben lásd: GAETA, i.m. 323-324. o.

¹⁴⁶ GAETA, i.m. 324-325. o.

¹⁴⁷ GOSNELL, Ch., *The Request for an Arrest Warrant in Al Bashir, Idealistic Posturing or Calculated Plan?*, Journal of Int. Criminal Justice, vol. 6. (2008), 843. o.

¹⁴⁸ Ibid. 326. o.

¹⁴⁹ Ibid. 326-327. o.

Lásd még: GOSNELL, i.m. 843-844. o.

Nem ilyen egyszerű a helyzet az ICC esetén Gaeta szerint, ha a Statútum 98. cikkének (1) bekezdését nézzük:

„A Bíróság nem terjeszthet elő olyan átadás vagy jogsegély iránti kérelmet, amely a megkeresett államot olyan cselekményre kényszeríteni, amelyek ellentétesek lennének a nemzetközi jogi kötelezettségeivel az államok mentessége, vagy egy harmadik államhoz tartozó személy diplomáciai mentessége, illetve egy harmadik állam tulajdona tekintetében, kivéve ha a Bíróság előzetesen megszerzi a harmadik állam együttműködését a mentességről való lemondáshoz.”¹⁵⁰

A szerző szerint a 27. cikk (2) bekezdése és 98. cikk (1) bekezdése közötti ellentmondás feloldható, ha a „harmadik állam” kifejezés alatt a Római Szerződésben nem részes államot értjük. „Ebben az értelmezésben, az immunitásról való lemondás a kiadási megkeresés végrehajtásához csak abban az esetben szükséges, ha a megkeresett állam kötelessége tiszteletben tartani a nem részes állam immunitásait.”¹⁵¹ Így a 27. cikk (2) bekezdése csak a részes tagállamok közötti viszonyban lenne érvényes, hiszen a tagállamok elfogadták a cikkben foglalt rendelkezést az immunitásról. Az immunitás szokásjogi szabályaitól való eltérés viszont csakis akkor érvényesül, ha a megkeresett államnak az elfogatóparancsban megjelölt személyt az ICC-nek kell kiadnia.¹⁵²

A fenti érvelésnek megfelelően Gaeta értelmezésében az Al Bashir, szudáni elnök immunitása a nemzetközi szokásjognak megfelelően továbbra is fennáll, mivel az ICC nem kapott az immunitásról való lemondásra vonatkozó nyilatkozatot a szudáni kormánytól, így az ICC lépéseit *ultra vires*-nek tekinti. A szerződésben részes tagállamok pedig nem kötelesek végrehajtani az ICC elfogatóparancsában foglaltakat. Nem változtat Gaeta szerint a helyzeten az sem, hogy a Biztonsági Tanács utalta az ügyet az ICC elé, mivel a bíróság elé utalás „egy a bíróság joghatóságának megalapozására tervezett mechanizmus.”¹⁵³ Nincs kizárva ugyan, hogy a Biztonsági Tanács olyan határozatot hozzon, melyben az ENSZ minden tagállamát együttműködésre kötelezi, viszont a szóban forgó esetben a határozat „csak megállapítja”, hogy a kérdéses államok a Statútum alapján nem kötelesek együttműködni, ezért a határozat

¹⁵⁰ Az ICC Római Statútumának 98. cikk (1) bekezdése
Az eredeti angol szövegben: „The Court *may not proceed* (...)”

¹⁵¹ GAETA, i.m. 328. o.

¹⁵² Ibid. 328-329. o.

¹⁵³ Ibid. 330. o.

maga állapít meg ilyen kötelezettséget számukra. „Szudánnak és a konfliktusban részes más államoknak kötelezettsége együttműködni az ICC-vel, a Biztonsági Tanács határozata alapján, míg a többi államot csak „szorgalmazza” erre.”¹⁵⁴

A Biztonsági Tanács 1970 (2011) számú határozata ugyanilyen feltételekkel utalta az ICC elé a líbiai helyzetet, melynek eredményeképpen a Bíróság elfogatóparancsot adott ki Kadhafi ellen.¹⁵⁵ Kadhafi halálával az ügy hamarosan lekerül az ICC előtti ügyek listájáról, viszont az eljárás megindítása jó példaként szolgálhat arra, hogy a BT és az ICC gyakorlata egy nem részes állam államfőjével szemben mit sem változott az Al Bashir ellen kibocsátott elfogatóparancs óta.

Végeredményben megállapítható, hogy az ICC-nek van joghatósága Al Bashir felett, viszont a szerződésben részes államok megkeresése az elfogatóparancs végrehajtására nincs összhangban a Statútum szabályaival, így nem is köti az államokat. Jóllehet, egy állam dönthetne úgy, hogy a területére belépő szudáni elnököt letartóztatja és kiadja az ICC-nek, még ha ebben az esetben jogszerűtlenül is járna el Al Bashir immunitására tekintettel. Az „ICC joghatóságát viszont nem érintené egy jogszerűtlen letartóztatás ténye: az ICC nem köteles figyelembe venni bármely állam államfőjének immunitását, és a *male captus bene detectus* jogelv alapján el is járhatna (...) Ez a forgatókönyv azonban valószínűtlen.”¹⁵⁶

Az előzőekben leírtak éles kritikát jelentenek az ICC tevékenységére, viszont nem változtatnak a fennálló helyzeten. Az ICC által kiadott tájékoztató szerint a Bíróság nem találja kifogásolhatónak a joghatóságát, és szükségesnek véli az elfogatóparancsot. Tömören kifejtik, hogy Al Bashir államfői immunitása irreleváns a Bíróság joghatósága szempontjából, és hogy a büntetőjogi felelősség megállapításának nem lehet korlátja. Az elfogatóparancs végrehajtása szempontjából az államok együttműködését emeli ki, mely szerint minden olyan állam – a részes államokon kívül – megkeresésben részesül, amely segítséget nyújthat a letartóztatás és kiadatás végrehajtásában. Ugyanitt hivatkozik a Biztonsági Tanács 1593. számú határozatára, melyben a darfúri ügyet az ICC elé utalta, és hogy Szudánnak, mint nem részes tagállamnak, kötelezettsége együttműködni az ICC-vel,¹⁵⁷ így a határozatból eredő, ICC-vel való együttműködési kötelezettségének eleget tenni.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Ibid. 330-331. o.

Lásd még: GOSNELL, i.m. 843. o.

¹⁵⁵ Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1970 (2011) sz. határozata, 2011. II. 26.

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/245/58/PDF/N1124558.pdf?OpenElement> (letöltve: 2011-10-25)

¹⁵⁶ Ibid. 332. o.

¹⁵⁷ Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 24. cikk (1) bekezdését és a 25. cikket emeli ki a Bíróság:

Az ICC 2011. október 19-én hozott határozatában azzal kereste meg a Malawi Köztársaságot, hogy november 11-ig nyújtsa be észrevételeit azzal kapcsolatban, hogy október 14-én Omar Al Bashir látogatást tett az országban, és mint a Római Statútumban részes tagállam, Malawi mulasztást követett el a Bíróság együttműködési kérelmének ellenére. A Bíróság figyelmeztette az országot, hogy a Statútum 87. cikk (7) bekezdésének megfelelően:

„ha a részes állam (...) nem tesz eleget az együttműködés iránti megkeresésnek, és ezzel akadályozza a Bíróságot (...) feladatai és jogosítványai gyakorlásában, a Bíróság határozatot hozhat erről, és a kérdést a Részes Államok Közgyűlése elé terjesztheti, illetve, ha a Biztonsági Tanács utalta az ügyet a Bíróság elé, a Biztonsági Tanács elé utalhatja az ügyet.”

A Bíróság Tárgyalás-előkészítő Tanácsa 2010 augusztusa és 2011 májusa között három határozatot hozott abból a célból, hogy informálja a Biztonsági Tanácsot és a Részes Államok Közgyűlését Al Bashir Kenyában, Csádban és Dzsibutiban tett látogatásáról, abból a célból, hogy a szükségesnek vélt intézkedéseket megtegyék. 2010 októberében és decemberében a bírák két határozatot hoztak, melyben arra kérték a Kenyai Köztársaságot és a Közép-afrikai Köztársaságot, hogy tájékoztassák a Bíróságot minden olyan problémáról, ami gátolja Al Bashir letartóztatását és átadását, amikor látogatást tesz ezekben az országokban.¹⁵⁹

Elmondható, hogy bár az ICC egyes lépései komoly kritikával néznek szemben, a Bíróság nem változtatott a saját értelmezésén, és továbbra is lehetségesnek tartja, hogy Al Bashir felett joghatóságot gyakoroljon, még ha a szerződésben részes tagállamok hozzáállása korántsem segít az ügynek. Ez utóbbi kérdés viszont sokkal inkább politikai jelentőségű, mintsem a Statútum rendelkezéseiből levezethető állapot.

„24. cikk (1) A Szervezet gyors és hathatós cselekvésének biztosítása érdekében a tagok a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért a fő felelősséget a Biztonsági Tanácsra ruházzák és elismerik, hogy a Biztonsági Tanács e felelősségből folyó kötelességeinek teljesítésekor az ő nevükben jár el. (...)

25. cikk A Szervezet tagjai megegyeznek abban, hogy a Biztonsági Tanács határozatait a jelen Alapokmányának megfelelően elfogadják és végrehajtják.”

¹⁵⁸ <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/A4D97BF5-6483-4146-BDB1-D00D2E2AB21A/279978/albashirqaeng.pdf> (letöltve: 2011-10-25)

¹⁵⁹ ICC-CPI-20111019-PR733

<http://icc-cpi.int/NR/rdonlyres/83C2450E-9D72-40B5-B690-472963617D1A/283867/Ed100Eng.pdf> (letöltve: 2011-10-25)

Bár óriási lépés a nemzetközi jog szempontjából az ICC létrehozása, kétségtelen, hogy zavaros politikai és jogi helyzetet teremthet a BT jogosítványainak alkalmazása. Az Afrikai Unió 2009-ben határozatban fejezte ki aggodalmát az univerzális joghatóság alkalmazása, és az ICC eljárásával kapcsolatban. Felkérte az Afrikai Unió Bizottságát, hogy miniszteri szinten alakítsanak ki közös álláspontot a BT jogosítványok, a nem részes államok államfőinek immunitása és a 27. cikk alkalmazása kapcsán, az esedékes Felülvizsgálati Konferencia idejére.¹⁶⁰ Nyilvánvaló, hogy az Afrikai Unió állásfoglalása szembehelyezkedik a jelenlegi szabályokkal, és az állami szuverenitást garantáló, az ICC joghatóságát a részes államokra konszolidáló (akár a Római Statútum módosításával is) eredményt kíván elérni.

¹⁶⁰ <http://au.int/en/content/sirte01-03-july-2009-assembly-african-union-thirteenth-ordinary-session> (letölve: 2011-11-08)

VI. Összegzés

Dolgozatomban reményeim szerint sikerült kimerítően összefoglalnom az immunitás jogintézményét, és az azzal kapcsolatos állami gyakorlatot, valamint a korántsem problémamentes nemzetközi büntetőeljárási kérdéseket.

Véleményem szerint az állami gyakorlat, az államok szuverenitására tekintettel nem fog számottevően változni a közeljövőben, és továbbra is politikai csatákra ad majd okot, ha egy állam megkísérli egy külföldi államfő eljárás alá vonását. Kedvező lenne annak az álláspontnak az elfogadása, mely szerint a volt államfők immunitása korlátozott körben érvényesülne, és mint állami vezető felelősségre vonható lenne az általa elkövetett súlyos nemzetközi bűncselekmények kapcsán.

Amennyiben egy állam ellenkezik azzal szemben, hogy egy másik állam járjon el a volt államfője ügyében, akkor két út áll előtte: vagy saját maga vonja felelősségre, vagy a nemzetközi közösség által teremtett lehetőségeket választja. A második esetben az ICC eljárása tűnik alkalmasnak, amely út nyitva áll a Római Statútumban nem részes államok számára is, ha egyoldalú nyilatkozattal aláveti magát az ICC joghatóságának. Ez a nyilatkozat azonban természetesen nem kikényszeríthető.

Úgy vélem, hogy az ICC joghatósága körüli problémát egy olyan politikai konszenzus teremtette, ami jogokat biztosított a Biztonsági Tanácsnak a nem részes államokkal kapcsolatban is. Feloldani ezt a problémát csak egy újabb konszenzussal lehet, mivel a tiltakozás, az ellenállás nem fogja eltüntetni a Statútum irányadó felhatalmazását. Látható, hogy hiába a védhető jogi érvelés a BT és az ICC lépéseivel szemben, az a fennálló helyzeten nem változtat. Az a meggyőződésem, hogy ha a jövőben a BT egy újabb nem részes állam ügyét utalná az ICC elé, akkor adott esetben a bíróság újra elfogatóparancsokat bocsátana ki. Egy lefolytatásra kerülő eljárásban pedig értelemszerűen nem hivatkozhatna az érintett államfő az immunitására, a 27. cikknek megfelelően. Bizonyos szinten érthető az ICC ambíciója is, hisz saját értelmezésében használja a Statútumot, és jogosnak tartja az eljárását. Lehetetlen viszont megjósolni, hogy ezen a gyakorlaton változtat-e a jövőben.

Irodalomjegyzék

1. BAKKER, Ch. A. E., *Universal Jurisdiction of Spanish Courts over Genocide in Tibet: Can it Work?* Journal of International Criminal Justice, vol. 4 (2006)
2. BASSIOUNI, M., *Penal Characteristics of Conventional International Criminal Law*, Case Western Reserve Journal of International Law, vol. 15 (1983)
3. BORGHI, A., *L'immunité des dirigeants politiques en droit international*, Helbling & Lichtenhahn (2003)
4. BRODY, R., *The Prosecution of Hisséne Habré – An „African Pinochet”*, New England Law Review, vol. 35:2 (2000-2001)
5. BRÖHMER, J., *State Immunity and the Violations of Human Rights*, Kluwer Law International (1997)
6. BURGERS, J. – DANELIUS, H., *The United Nations Convention Against Torture: A Handbook on the Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Dordrecht: Martunus Nijhoff (1988)
7. CASSESE, A., *International Law*, Oxford University Press (2001)
8. CRECQUE O'NEILL, K., *A New Customary Law of Head of State Immunity?: Hirohito and Pinochet*, Stanford Journal of International Law, vol. 38. (2002)
9. CROOK, R., *Contemporary practice of United States relating to international law: US Brief suggests Pope's immunity as a Head of State*, American Journal of International Law, vol. 100 (2006), 219. o.
10. FOX, H., *The Law of State Immunity*, Oxford University Press, New York (2002)
11. GAETA, P., *Does President Al Bashir Enjoy Immunity from Arrest?*, Journal of International Criminal Justice, vol. 7. (2009)
12. GAETA, P., *The UN Genocide Convention, A Commentary*, Oxford University Press, New York (2009)
13. GOSNELL, Ch., *The Request for an Arrest Warrant in Al Bashir, Idealistic Posturing or Calculated Plan?*, Journal of International Criminal Justice, vol. 6. (2008)
14. HICKEY, CH. E., *The Dictator, Drugs and Diplomacy by Indictment: Head of State Immunity in United States v. Noriega*, Connecticut Journal of International Law (Spring/Summer, 1989), vol. 4.

15. JALLOH, C., Immunity from Prosecution for International Crimes: The Case of Charles Taylor at the Special Court for Sierra Leone (October 2004) (<http://www.asil.org/insigh145.cfm>, letöltve 2011-10-22)
16. JOHNSON, A., The Extradition Proceedings Against General Augusto Pinochet: Is Justice Being Met Under International Law?, *Georgia Journal of International and Comparative Law*, vol. 29:203 (2001)
17. KALECK, W., *From Pinochet to Rumsfeld: Universal Jurisdiction in Europe 1998-2008*, *Michigan Journal of International Law*, vol. 30:927 (spring 2009)
18. KOLODKIN, R. A., *Preliminary report on immunity of State officials from foreign criminal jurisdiction*, International Law Commission 60th session (2008) (http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_601.pdf, letöltve: 2011-08-14)
19. PARRY and GRANT, *Encyclopedic Dictionary of International Law*, Oxford University Press (New York 1986)
20. REYDAMS, L., *The rise and fall of universal jurisdiction*, in: *Routledge Handbook of International Criminal Law* (szerk.: W. A. Schabas, N. Bernaz), Routledge, Abingdon (2011)
21. SHAW, M., *Nemzetközi jog*, CompLex Kiadó (Budapest, 2008)
22. SINCLAIR, I., *The law of sovereign immunity: recent developments*, *Recueil des Cours*, vol. 167 (1980-II)
23. SINGERMAN, D. M., *It's Still Good To Be the King: An Argument for Maintaining the Status Quo in Foreign Head of State Immunity*, *Emory International Law Review* (2007), vol. 21. I.
24. SMIS, S. - VAN DER BORGHT, K., *Belgian Law concerning The Punishment of Grave Breaches of International Humanitarian Law: A Contested Law with Uncontested Objectives* (VII. 2003), (<http://www.asil.org/insigh112.cfm>, letöltve: 2011-09-28)
25. STEINBERGER, H., *State Immunity*, in: *Encyclopedia of public international law*, vol. 4. (2000)
26. SUCHARITKUL, S., *Immunities of foreign States before national authorities*, *Recueil des Cours*, vol. 149. (1976-I)
27. TOMONORI, M., „*The individual as beneficiary of State immunity: problems of the attribution of ultra vires conduct*”, *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 29. (Summer/Fall, 2001)

28. TONER, P. J., *Competing concepts of immunity: revolution of the Head of State immunity defense*, Penn State Law Review, vol. 108. (2004)
29. TUNKS, M. A., *Diplomats or Defendants? Defining the Future of Head-of-State Immunity*, Duke Law Journal, vol. 52., No. 3. (2002)
30. UCHINO, M., *Prosecuting Heads of State: Evolving Questions of Venue – Where, How, and Why?* Hastings International and Comparative Law Review, vol. 34:2 (2011)
31. UJ Update – 1st Edition, 11. o.
(<http://www.redress.org/downloads/publications/UJ%20Update%20-%20Apr03%20-%20final.pdf>, letöltve: 2011-10-26)
32. UJ Update – 2nd Edition, 3. o.
(<http://www.redress.org/downloads/publications/UJ%20Update%20-%20Dec03%20-%20final.pdf>, letöltve: 2011-10-26)
33. VERHOEVEN, J., *Les immunités de juridiction et d'exécution. Rapport provisoire* (2000), Yearbook of the Institute of International Law, vol. 69. (2000-2001)
34. *Yearbook of the Institute of International Law*, vol. 69. (2000-2001), (http://www.idi-il.org/idiE/resolutionsE/2001_van_02_en.PDF, letöltve: 2011-09-29)
35. *Yearbook of the International Law Commission 1980*, vol. II. (Part One)
36. *Yearbook of the International Law Commission 1991*, vol. II.

Nemzetközi egyezmények

1. 1946. évi New York-i egyezmény az Egyesült Nemzetek kiváltságairól és mentességéről
2. 1948. évi egyezmény a népiirtás büntetnének megelőzéséről és megbüntetéséről
3. 1949. évi általános megállapodás az Európa Tanács kiváltságairól és mentességeiről
4. 1957. évi európai kiadatási egyezmény
5. 1961. évi bécsi egyezmény a diplomáciai kapcsolatokról
6. 1963. évi bécsi egyezmény a konzuli kapcsolatokról
7. 1969. évi egyezmény a különleges diplomáciai missziókról
8. 1975. évi New York-i egyezmény az államok egyetemes jellegű nemzetközi szervezetekben való képviseléről
9. 1984. évi egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód ellen
10. 2004. évi ENSZ egyezmény az államok és tulajdonuk joghatóság alóli immunitásáról

Jogesetek

1. *Arrest Warrant-case* (Kongói Demokratikus Köztársaság v. Belgium), 14. II. 2002, ICJ Reports 2002
2. *Certain Criminal Proceedings in France* (Kongói Köztársaság v. Franciaország), www.icj-cij.org, 2006
3. *Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters* (Dzsibuti v. Franciaország), 4. VI. 2008, www.icj-cij.org
4. *Decision on Immunity from Jurisdiction, Taylor*, Appeals Chamber, 31. III. 2004, SCSL-03-01-I-059
5. *Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, Pre-Trial Chamber I., 4. III. 2009, ICC-02/05-01/09
6. *Difference relating to immunity from legal process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights*, tanácsadó vélemény 20. IV. 1999, ICJ Reports 1999
7. *Evgeny Adamov v. Bundesamt für Justiz*, (Schweizerisches Bundesgericht) 22. XII. 2005, 1A.288/2005
8. *Jones v. Ministry Interior Al-Mamlaka Al-Arabiya AS Saudiya* (Szaúd-Arábiai Királyság), Fellebbviteli Bíróság, 28. X. 2004
9. *Jones v. Ministry of Interior Al-Mamlaka Al-Arabiya AS Saudiya* (Szaúd-Arábiai Királyság); Lordok Háza, Fellebbviteli Bizottság, 14. VI. 2006
10. *Kadhafi en France*, Cour de cassation française, Chambre criminelle, 13. III. 2001, 00-87215 (www.legifrance.com, letöltve: 2011-09-28)
11. *Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite* (Belgium v. Szenegál), www.icj-cij.org, 2009
12. *Re Mugabe, First Instance*, Bow Street Magistrates' Court, ILDC 96 (2004)
13. *Sharon and Yaron*, Final appeal/Cassation (concerning questions of law), ILDC 5, 12. II. 2003, *Journal des Tribunaux* 2003
14. *The Hague City Party and ors v Netherlands and ors*, Interlocutory proceedings, KG 05/432; ILDC 849